

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Часопис ЦИВІЛІСТИКИ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ

Випуск 50

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Харитонов Євген Олегович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права, Національний університет «Одеська юридична академія»

НАУКОВИЙ РЕДАКТОР, ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Харитонova Олена Іванівна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права інтелектуальної власності і патентної юстиції, Національний університет «Одеська юридична академія»

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР

Некіт Катерина Георгіївна – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права, Національний університет «Одеська юридична академія»

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Голубєва Неллі Юріївна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, професор кафедри цивільного права, Національний університет «Одеська юридична академія»

Давидова Ірина Віталівна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права, Національний університет «Одеська юридична академія»

Завальнюк Володимир Васильович – доктор юридичних наук, професор, проректор з навчально-методичної та виховної роботи, Національний університет «Одеська юридична академія»

Ківалов Сергій Васильович – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заслужений юрист України, професор кафедри адміністративного і фінансового права, Національний університет «Одеська юридична академія»

Ківалова Тетяна Сергіївна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, Міжнародний гуманітарний університет

Кізлова Олена Сергіївна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного та господарського права й процесу, Міжнародний гуманітарний університет

Колодін Денис Олексійович – кандидат юридичних наук, доцент, декан факультету цивільної та господарської юстиції, Національний університет «Одеська юридична академія»

Харитонova Тетяна Євгенівна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права, Національний університет «Одеська юридична академія»

Чанишева Аліна Рашидівна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права, Національний університет «Одеська юридична академія»

Чанишева Галія Інсафівна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення, Національний університет «Одеська юридична академія»

Чобану Геннадій – доктор, професор, Національний науково-дослідний інститут праці та соціального захисту (Бухарест, Румунія)

Рекомендовано до друку Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол № 4 від 18 грудня 2023 р.)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Журнал зареєстрований Міністерством юстиції України: свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 24969-14909ПР від 31.08.2021 р.
Включений до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальностей 081, 293 (юридичні науки):
Міністерства освіти і науки України. Наказ № 409 від 17.03.2020 р.

«Часопис цивілістики» включений до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща).

Офіційний сайт: www.clj.nuoua.od.ua

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	5	ПРАКТИЧНА ЦИВІЛІСТИКА	37
<i>Харитонов Євген Олегович, Харитонova Олена Іванівна</i> ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬОВИЧ ЛУЦЬ ТА ШКОЛИ ЦИВІЛІСТИКИ І РЕЦЕПЦІЇ РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА В НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»		<i>Глиняна Катерина Михайлівна</i> ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ		<i>Кривенко Юлія Василівна, Спасова Катерина Іванівна</i> ЗАХИСТ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ	
<i>Харитонova Олена Іванівна, Харитонов Євген Олегович</i> НАПРЯМКИ І ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ ОСОБАМ, ПОСТРАЖДАЛИМ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ		<i>Кухарев Олександр Євгенович</i> САМОЧИННЕ БУДІВНИЦТВО У СКЛАДІ СПАДЩИНИ: ДО ПИТАННЯ ПРО ОБ'ЄКТ СПАДКУВАННЯ	
<i>Давидова Ірина Віталівна, Білошкурський Микола Миколайович</i> ДОГОВІР ДАРУВАННЯ ЯК СПОСІБ УНИКНУТИ ПОКАРАННЯ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ		<i>Павленко Микола Вадимович</i> ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРІВ ПРО ЗАКУПІВЛЮ ПРЕДМЕТІВ РИТУАЛЬНОЇ НАЛЕЖНОСТІ ТА ПОСЛУГ З ТРАНСПОРТУВАННЯ ТІЛ (ОСТАНКІВ) ЗАГИБЛИХ (ПОМЕРЛИХ) ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЇХ ПОХОВАННЯ (КРЕМАЦІЇ)	
<i>Крушельницька Ганна Леонідівна</i> ПРИВАТНОПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ПОВАГИ АВТОНОМІЇ ОСОБИСТОСТІ У СФЕРІ БІОМЕДИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ			
<i>Мусяк Тетяна Вікторівна</i> МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ, ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ЯКІ ЗАЛИШИЛИСЯ БЕЗ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ			

CONTENTS

FOREWORD	5	PRACTICAL CIVIL LAW	37
<i>Kharytonov Yevhen, Kharytonova Olena</i> VOLODYMYR VASYLOVYCH LUTS AND THE SCHOOL OF CIVIL LAW SCIENCE AND THE RECEPTION OF ROMAN PRIVATE LAW AT THE NATIONAL UNIVERSITY «ODESA LAW ACADEMY».....	5	<i>Hlyniana Kateryna</i> CHALLENGING ISSUES OF PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS UNDER MARTIAL LAW	37
THEORETICAL ISSUES	8	<i>Kryvenko Yuliia, Spasova Kateryna</i> PROTECTION OF THE RIGHTS OF MILITARY SERVICE MEMBERS: SPECIFIC ISSUES.....	45
<i>Kharytonova Olena, Kharytonov Yevhen</i> DIRECTIONS AND WAYS OF IMPROVING THE LEGAL REGULATION OF THE PROVISION OF MEDICAL SERVICES TO PERSONS AFFECTED BY THE WAR.....	8	<i>Kukhariev Oleksandr</i> UNWARRANTED BUILDING CONSTRUCTION AS ELEMENT OF INHERITANCE: IN REGARD TO PROPERTY OF SUCCESSION.....	51
<i>Davydova Iryna, Biloshkurskyi Mykola</i> A DONATION CONTRACT AS A WAY TO AVOID PUNISHMENT FOR CORRUPTION OFFENSES.....	18	<i>Pavlenko Mykola</i> PECULIARITIES OF CONTRACTS FOR THE PROCUREMENT OF FUNERAL ITEMS AND TRANSPORTATION SERVICES FOR THE BODIES (REMAINS) OF DECEASED MILITARY PERSONNEL OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE FOR THE PURPOSE OF ORGANIZING THEIR BURIAL (CREMATION)	57
<i>Krushelnytska Hanna</i> PRIVATE LAW PROVIDING OF THE PRINCIPLE OF RESPECT FOR PERSONAL AUTONOMY IN THE SPHERE OF BIOMEDICAL TECHNOLOGIES.....	24		
<i>Musiuk Tetiana</i> INTERNATIONAL CHILD PROTECTION STANDARDS, ORPHAN CHILDREN AND CHILDREN WHO ARE LEFT WITHOUT PARENTAL CARE.....	30		

ВСТУПНЕ СЛОВО

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v050.2023.1>

Харитонов Євген Олегович,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
завідувач кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0001-5521-0839

Харитонova Олена Іванівна,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
завідувач кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-9681-9605

ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬОВИЧ ЛУЦЬ ТА ШКОЛИ ЦИВІЛІСТИКИ І РЕЦЕПЦІЇ РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА В НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Наші спогади про Володимира Васильовича Луця ми хочемо почати зі згадки про те, що в Національному університеті «Одеська юридична академія» існує оригінальна школа цивілістики, наукові здобутки якої значною мірою ґрунтуються на підґрунті школи рецепції римського права НУ ОЮА і удосконалюються у дослідженнях інноваційних шкіл сучасної цивілістики.

Ця обставина дає нам гарну можливість згадати про ще одну грань особистості Володимира Васильовича Луця – доброзичливість (чи, навіть, сказати б, емпатичність), у ставленні до молодих науковців, підтримку їх у творчих пошуках, сприяння фаховому зростанню тощо. Усі ці якості повною мірою виявилися у становленні та розвитку цивілістичної школи НУ ОЮА¹ та генетично пов'язаних з нею традиційних і новітніх «субшкіл»².

Далі виходимо з того, що «цивілістична школа» зазвичай розуміється як сукупність наукового потенціалу (особистостей) у галузі цивілістики, що реалізується шляхом отримання наукових результатів на властивих саме цій сукупності засадах, які відрізняють її від інших шкіл. Таке визначення має підкреслити значення у науці особистостей, котрі продукують ідеї, пропонують засади їх дослі-

дження, обирають напрямки наукових розвідок, організують локальні спільноти дослідників, узагальнюють отримані результати тощо.

У контексті наших спогадів про Володимира Васильовича Луця положення щодо існування «сукупності наукового потенціалу (особистостей) у галузі цивілістики», як умови формування наукової школи, є дуже важливим, але потребує деяких уточнень.

Ми переконані, що крім постатей лідерів наукової школи, котрі діють «всередині неї», важливе значення має постать «зовнішнього» експерта, наукового авторитету, котрий оцінює напрямки та результати досліджень, їхню стратегію та тактику, підтримує плідні ідеї та критикує вразливі місця концепції, вади отриманого результату тощо. Він може виступати у якості рецензента, опонента, часом – співавтора. Саме завдяки йому остаточний результат стає таким, яким його знає і сприймає (або не сприймає) наукова спільнота.

Для цивілістичної школи НУ ОЮА таким доброзичливим «експертом», підкажчиком, камертоном вірності напрямків і характеру наукових досліджень багато років був доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України Володимир Васильович Луць.

Починаючи наш невеличкий нарис, присвячений значенню постаті В. В. Луця у формуванні цивілістичної школи НУ ОЮА та становленні укра-

¹ Див.: Харитонов Є.О., Некіт К.Г. Цивілістична школа Національного університету «Одеська юридична академія» за 20 років – від рецепції римського права до концепції ІТ-права (IT-Law). *Часопис цивілістики*. 2017. № 27. С. 8-16.

² Див.: Харитонов Є.О., Некіт К.Г. Одеська наукова школа приватного права. *Часопис цивілістики*. 2014. № 16. С. 6-14.

їнської школи рецепції Римського приватного права³, маємо зробити застереження, що він має суб'єктивний характер, але, водночас, ґрунтується на цілком об'єктивних фактах.

Оскільки немає на цьому світі нічого випадкового, то природним можна вважати й те, що, коли більше ніж двадцять років тому постало питання обрання офіційних опонентів по дисертації «Рецепція римського приватного права: теоретичні та історико-правові аспекти», одним з них, фахівцем, який сполучав в одній особі романіста і цивіліста, виявився професор, академік Національної академії правових наук України Володимир Васильович Луць.

Невипадковість цього вибору засвідчили події наступних років, коли Володимир Васильович багато разів був опонентом по докторських та кандидатських дисертаціях, присвячених різним аспектам рецепції римського приватного права у цивільному праві (законодавстві) України. Варто зауважити, що В.В. Луць був одним з розробників проєкту Цивільного кодексу України 2003 року, в якому помітний вплив європейських традицій приватного права, котрі, у свою чергу, мали підґрунтям засади Римського приватного права. Тому підтримка Володимиром Васильовичем ідей сучасної школи рецепції римського приватного права мала особливе значення, додаючи їй представникам упевненості і сподівань, що їхні наукові розвідки мають не лише суто наукове, але й практичне значення.

Попри те, що Володимир Васильович не був «романістом» у класичному розумінні цього поняття, його аналіз положень дисертації свідчив про чудову орієнтацію у проблематиці рецепції права, визнанні значення останньої для удосконалення концепції цивільного законодавства України. Але головним було те, що зауваження були не лише кваліфікованими, але й доброзичливими. Вони були з тих зауважень, що стимулюють до нових пошуків, додаючи упевненості у вірності обраного напрямку дослідження тощо.

Навіть, якщо б наша співпраця з Володимиром Володимировичем обмежилась лише сферою проблем рецепції римського приватного права, позитивних вражень і результатів вистачило б не на одні вдячні спогади.

Однак, крім того, не менш важливою і плідною була також багаторічна наукова співпраця з Володимиром Васильовичем Луцем у галузі, власне, цивілістики, котра сприяло становленню й роз-

витку в НУ ОЮА цивілістичної школи, яка міцніла при його сприянні та за його участі.

Зокрема, Володимир Васильович неодноразово виступав опонентом на захисті дисертацій представників Одеської школи цивілістики. Зокрема, він був опонентом по докторським дисертаціям Н. Ю. Голубевої, Т.С. Ківалової, О.С. Кізлової, та по кандидатським дисертаціям викладачів кафедри Н.В. Вороніної, В.О. Гончаренко, І.В. Давидової, С.В. Мазуренко, Б.В. Фасія, Н.В. Фомічової, О.Ю. Цибульської, а також здобувачів кафедри О.А. Волкова, Т.Є. Крисань, Г.В. Макаренка, Д.Ф. Плачкова, Є.С. Сєвєрової, В.Д. Фролова.

За ці роки Володимир Васильович також був рецензентом низки монографій, присвячених теоретичним питанням цивілістики,⁴ концептуальним проблемам права інтелектуальної власності⁵ тощо, а також рецензентом низки підручників з Цивільного права України.⁶ Важливими були міркування В.В. Луця щодо проблем адаптації цивільного права України до приватного права Європи.⁷ Підтримав В.В. Луць і становлення новітніх відгалужень школи цивілістики, зокрема, школи ІТ-права, погодившись бути рецензентом низки монографій у цій галузі.⁸ Володимир Васильович був також і співавтором фундаментальних видань кафедри цивільного права⁹ (на жаль, менше, ніж хотілося б, але при його завантаженні і це можна вважати нашим успіхом).

Особливо ми вдячні Володимирі Васильовичу за рецензування серії наших монографій у про-

⁴ Харитонов Є.О. Нариси теорії цивілістики (поняття та концепти): Монографія. О.: Фенікс, 2008. 464 с.; Цивільне право України (традиції та новації): монографія / авт. кол.; за заг. ред. Є.О. Харитонова, Т.С. Ківалової, О.І. Харитонової; наук. ред. Н.Ю. Голубєва. Одеса: Фенікс, 2010. 700 с.; Харитонов Є.О., Харитонова О.І. Цивільні правовідносини: моногр. 2-ге вид., перероб. і доп. Одеса: Фенікс, 2011. 456 с.; Цивільне законодавство України (основні категорії, принципи та концепти): монографія / авт.кол.; за заг.ред. Є.О. Харитонова. Одеса: Фенікс, 2012. 344 с.; Харитонов Є.О. Регулятивні правовідносини: приватноправовий та публічно-правовий виміри: монографія / Харитонов Є.О., Харитонова О.І. Одеса, 2018. 397 с.; Харитонов Є.О., Харитонова О.І. Приватне право як концепт. Т.І. Вітики. Одеса: Фенікс, 2018. 556 с.

⁵ Харитонова О.І. Правовідносини інтелектуальної власності, що виникають внаслідок створення результатів творчої діяльності (концептуальні засади): монографія. Одеса: Фенікс, 2011. 346 с.

⁶ Старцев О.В. Цивільне право України: Підручник. Вид. 2, перероб. і доп. К.: Істина, 2009. 816 с.

⁷ Харитонов Є.О. Україна – Європа: проблеми адаптації у галузі приватного права: монографія. Одеса: Фенікс, 2017. 358 с.; Концепт приватного права в умовах інтеграції: навч.посіб. / Є.О. Харитонов. Одеса: Фенікс, 2017. 260 с.

⁸ ІТ-право: поняття та сутність: монографія/ за ред. О.І. Харитонової, Є.О. Харитонова. Одеса: Фенікс, 2017. 316 с.; ІТ-право та інформаційна безпека: монографія / авт. кол.: за ред. д.ю.н., проф. О.І. Харитонової, д.ю.н., проф. Харитонова Є.О. Одеса: Фенікс, 2017. 176 с.; Давидова І.В. Правочини та їх недійсність в інформаційному суспільстві: теорія і практика: монографія. НУ ОЮА. Одеса: Юридична література, 2018. 368 с.

⁹ Зобов'язальне право України: Підручник / За ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. К.: Істина. 848 с.

³ Див.: Харитонов Є.О., Некіт К. Г. Школа рецепції римського права у Національному університеті «Одеська юридична академія»: підсумки 15-річчя. *Часопис цивілістики*. 2012. № 12. С. 5-10.

екті «Приватне право як концепт», задуманого як своєрідний творчий звіт¹⁰.

Остання наша праця, у якій він був рецензентом, вийшла друком у 2019 році, зафіксувавши таким чином останній доробок більш ніж двадцятирічної наукової співпраці¹¹.

Можливо, школа цивілістики НУ ОЮА, теплі слова про яку Володимир Васильович Луць

знаходив при кожному спілкуванні з її представниками, склалася б і без його участі. Але без його підтримки і сприяння, цей процес був би більш складним, тривав довше і вже точно, вона була б іншою, ніж є наразі. Ми це усвідомлюємо і щиро вдячні за участь, сприяння і допомогу. Від себе і від імені всієї нашої школи цивілістики.

¹⁰ Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Приватне право як концепт. Том II. Пошук парадигми (до історії питання): монографія / Одеса: Фенікс, 2019. 614 с.

¹¹ Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Приватне право як концепт. Том III. Концепт приватного права і рекодифікації цивільного законодавства в Україні: рефлексії фронтиру: монографія. Одеса: Фенікс, 2019. 752 с.

ПИТАННЯ ТЕОРІЇ

УДК 347.122:614.88:355.271(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v050.2023.2>

Харитонова Олена Іванівна,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
завідувач кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-9681-9605

Харитонов Євген Олегович,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
завідувач кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0001-5521-0839

НАПРЯМКИ І ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ ОСОБАМ, ПОСТРАЖДАЛИМ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ

Актуальність дослідження. Спочатку пандемія, а потім і повномасштабна війна в Україні порушили низку питань стосовно актуального стану системи медичної допомоги в Україні, особливо зважаючи на доволі болючий процес реформування, що відбувається у цій сфері. Можна говорити про те, що в ній зосереджено багато аспектів – як суто медичних (тестування, вакцинація, способи лікування та протоколи, протезування, кваліфікація й підготовка спеціалістів), так і юридичних та політичних (права та свободи людини, захист персональних даних) та економічних (розвиток ринку медичних послуг і медичного виробництва, модернізація зазначеної сфери) тощо. Початок реформування медичної системи, а потім повномасштабна російська агресія суттєвим чином вплинули на надання медичних послуг, з одного боку, створивши певні виклики цій системі, а з другого – стали чинником значного поштовху на шляху модернізації у обставинах, що є надзвичайними. Тому аналіз стану правового регулювання надання медичних послуг особам, постраждалим внаслідок війни, а актуальним, таким, що має як теоретичне, так і важливе прикладне значення.

Метою статті є визначення стану правового регулювання надання медичних послуг особам, постраждалим внаслідок війни, пошук шляхів і напрямків його вдосконалення.

Стан наукової розробленості проблеми. Проблемам правового регулювання надання

медичних послуг присвячена чимала кількість праць. Зокрема, загальні питання медичних послуг висвітлювали у своїх працях Болотіна Н. [1], Прасов О. [2], Волинець Т. [3], Гурська Т. [4, с. 39], Красицька Л. [5], Булеца С. [6], Сенюта І. [7], Майданик Р. [8, 9, 10], Стеценко С. [11], Стефанчук Р. [12] тощо. Безпосередньо проблем надання медичної послуги торкалися Крилова О. [13], Смотров О. [14], Миколаєць І. [15], Булеца С. [16, 17, 18, 19, 20], Савченко В. [21], Бедрик І. [22], Майданик Р. [23], Михайлов С. [24], Сенюта І. [25, 26] та ін. Однак на сьогодні є відчутний брак досліджень тих проблем, з якими стикнулася медична галузь у сфері надання медичних послуг, враховуючи виклики, спричинені спочатку пандемією, а потім масштабною військовою агресією з боку росії.

Основний зміст. Починаючи аналіз проблем, що існують у правовому регулюванні надання медичних послуг, не можна не зауважити, що в Україні до початку пандемії і повномасштабної війни почалася масштабна реформа медичної системи. З початку реформування галузі ринок медичних послуг з кожним роком почав зростати, додавалися все нові пакети, гарантовані державою. Відповідно до Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» створено новий механізм фінансування надання медичних послуг та лікарських засобів, зокрема шляхом переходу на

оплату з державного бюджету медичних послуг і лікарських засобів, що входять до програми медичних гарантій медичного обслуговування населення. Отже, попри війну, в Україні розпочата ще 2017 року медична реформа все одно триває, зокрема, настала черга її інфраструктурного етапу. 19 липня 2022 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення надання медичної допомоги» № 2347-IX [27], який передбачає об'єднання мережі закладів охорони здоров'я в кожній області в госпітальний округ, який своєю чергою буде поділений на кластери. Медична допомога у простих випадках надаватиметься якомога ближче до місця проживання в загальних лікарнях. У більш складних – у кластерних та надкластерних. Створення госпітальних округів дозволить кожній громаді чітко розуміти роль медичного закладу та його функціонала в загальній мережі лікарень. Документ містить ще декілька важливих новацій у медичній галузі, зокрема, на законодавчому рівні закріплює порядок встановлення Урядом мінімального рівня оплати праці в державних та комунальних медичних закладах, дозволяє з 2023 р. розпочати процес реімбурсації медичних виробів. Крім цього, відповідно до норм закону НСЗУ отримує функцію моніторингу послуг відповідно до умов договору; він дозволяє залучати до лікування інтернів та фармацевтів, створює реєстр пацієнтів з орфанними захворюваннями тощо [28].

В межах реформи триває також програма реімбурсації лікарських засобів (їхню вартість повністю або частково компенсує держава) від серцево-судинних захворювань, цукрового діабету першого/другого типу, нецукрового діабету, бронхіальної астми, розладів психіки та поведінки, епілепсії. З 2023 року реімбурсація передбачає відшкодування не лише ліків, а й медичних виробів, наприклад, тест-смужок.

Повномасштабна війна все ж таки внесла свої корективи у сферу надання медичних послуг, оскільки з'явилися нові групи отримувачів таких послуг, необхідність у нових видах медичних послуг, специфіка яких тісно пов'язана з війною.

Так, зокрема, перед повномасштабною війною НСЗУ встигла законтрактувати медичні заклади на 2022 рік. А 5 березня, щоб забезпечити безперебійне фінансування лікарень, Уряд вніс зміни до Програми державних гарантій медичного обслуговування населення. НСЗУ почала сплачувати щомісяця фіксовану суму

коштів закладам, незважаючи на фактично внесені записи в електронну систему охорони здоров'я (ЕСОЗ). З 1 липня 2022 року Уряд повернув систему оплати за фактично надані медичні послуги й обов'язкове подання про них електронних звітів, однак для лікарень, які працюють у тимчасовій окупації, у зоні бойових дій та на лінії фронту, фінансування у вигляді фіксованих виплат триває.

Після запровадження в країні воєнного стану Міністерство охорони здоров'я (МОЗ) одразу затвердило наказом № 374 від 24 лютого 2022 року Тимчасові заходи у закладах охорони здоров'я з метою забезпечення їх готовності для надання медичної допомоги постраждалим внаслідок військової агресії РФ проти України [29]. Зокрема, було тимчасово припинено планові госпіталізації, прийняте рішення про підготовку додаткових хірургічних команд для надання допомоги пораненим тощо. Щоправда, пізніше було внесено корективи щодо відміни планових госпіталізацій, яка стосувалася таких випадків: 1) завантаження понад 70% ліжкового фонду терапевтичного профілю та понад 50% ліжкового фонду хірургічного профілю; 2) за рішенням структурних підрозділів з питань охорони здоров'я обласних, Київської міської воєнних адміністрацій, з урахуванням тактичної ситуації. На практиці це уточнення означало, що у всіх стаціонарах має залишатися своєрідний резерв ліжок у 30% (терапія) і 50% (хірургія), щоб медичні заклади могли в разі потреби прийняти на лікування поранених.

Серед відносно нових груп отримувачів медичних послуг, з огляду на події 2014 і наступних років, слід назвати, насамперед, **військовослужбовців, які отримали поранення під час воєнних дій**.

З метою забезпечення належного лікування військовослужбовців в умовах воєнного стану Верховна Рада України 1 квітня 2022 року прийняла Закон про внесення змін до статті 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [30], яким вдосконалено порядок надання медичної допомоги військовослужбовцям України в умовах воєнного стану. Закон набрав чинності 13 квітня 2022 року.

Цей закон врегулював низку питань надання медичних послуг військовослужбовців, значно покращивши ситуацію, що існувала у цій сфері. Зокрема, законом передбачено, що військовослужбовці, які брали безпосередню участь у відсічі збройної агресії та забезпеченні національної

якщо робіт із реконструкції, реставрації, капітального ремонту і технічного переоснащення поки що не планується, а власник чи орендар з власної ініціативи не переймаються розумним пристосуванням приміщень до вимог щодо інклюзивності, ця проблема залишається невирішеною.

Другою групою отримувачів медичних послуг стали **внутрішньо переміщені особи**, чисельність яких є дуже великою. Проблема вимушеної внутрішньої міграції населення і виклики, пов'язані із захистом прав таких осіб, які переміщуються у межах країни через збройні конфлікти та насильство ворога, наразі є досить серйозною. Внутрішньо переміщені особи є надзвичайно вразливими та потребують допомоги у розв'язанні своїх проблем, в тому числі і медичного характеру. І певні кроки у напрямку вирішення цієї проблеми вже зроблені. Так, відповідно до статті 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» такі особи мають право на забезпечення лікарськими засобами у випадках та порядку, визначених законодавством та на надання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я. Внутрішньо переміщена особа, яка проживає на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, має право звернутися до закладу охорони здоров'я на власний вибір із заявою на ім'я головного лікаря такого закладу з проханням поставити її на облік за місцем фактичного проживання (зі зразком заяви, як правило, можна ознайомитися в у відповідному закладі охорони здоров'я). Документом, що підтверджує місце проживання внутрішньо переміщеної особи, є довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи.

Внутрішньо переміщена особа, яка потребує спеціалізованої медичної допомоги (онкологічної, кардіологічної, терапевтичної, психологічної, педіатричної тощо), повинна звернутися до територіального закладу охорони здоров'я та отримати направлення до медичного закладу відповідного профілю.

Під час дії воєнного стану внутрішньо переміщені особи можуть отримувати медичну допомогу без укладення декларації із сімейним лікарем.

Крім того, внутрішньо переміщені особи мають право на безкоштовні ліки при перебуванні у стаціонарі, а також для ВПО в аптеках продовжує працювати програма «Доступні ліки». В рамках цієї програми всі препарати за рецептом для людей, які потребують постійного лікування, можна отримати в будь-якій аптеці безкоштовно. Якщо ліки

перевищують визначену державою ціну, то їх можна отримати за невелику доплату. Перерозподіл таких ліків по регіонах регулює Міністерство охорони здоров'я [34].

Ще однією, дуже вразливою категорією осіб, постраждалих внаслідок війни, є діти.

Як зазначила міністр соціальної політики Оксана Жолнович, виступаючи на конференції International Sustainability Forum 2023, донедавна термін «Діти війн» асоціювався з людьми, які народилися до закінчення Другої світової війни. До початку російської збройної агресії українці зустрічали його лише на сторінках книжок з історії чи у пенсійному посвідченні літніх людей, де можна побачити відмітку «дитина війни». Але насправді всі 7,5 мільйона наших дітей так чи інакше можна назвати постраждалими [35]. Сьогодні статус дітей, які зазнали страждань через збройну агресію РФ, регулюється Постановою Уряду від 5 квітня 2017 року № 268 «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» [36]. Оформити такий статус можна дітям, які на час воєнних дій росії проти України не досягли 18-річного віку, а також, дітям, які: 1) зазнали поранення, контузії, каліцтва; 2) стали жертвами фізичного або сексуального насильства; 3) були викрадені або незаконно вивезені за межі України; 4) були залучені до участі в діях воєнізованих чи збройних формувань; 5) незаконно утримувалися, зокрема і в полоні; 6) зазнали психологічного насильства. У випадку наявності декількох наслідків має визначитися та обставина, яка мала найбільший негативний вплив на стан здоров'я та розвиток дитини.

На жаль, на сьогодні статус «Дитина війни» не дає жодних пільг. Хоча вже згадуваний Закон «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» передбачає, що діти, які мають статус дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, можуть безоплатно харчуватися в навчальних закладах, незалежно від їхнього підпорядкування, типів і форми власності. Тобто, діти отримують ті пільги, які надаються їх батькам (законним представникам) як внутрішньо переміщеним особам. Певні пільги дітям зі статусом постраждалих від війни надає, за можливості, і місцева влада.

Слід зазначити, що існують законопроекти № 9042 і № 9042-1, до яких висунуто низку зауважень і які потребують доопрацювання.

Стосовно надання нових, зумовлених насамперед війною, медичних послуг, слід назвати

телереабілітації надається за рішенням лікаря відповідно до Переліку ушкоджень, поранень та інших станів, надання медичної допомоги при яких потребує застосування телемедицини в умовах воєнного стану, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я від 20 червня 2022 року № 1062, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 2 липня 2022 року № 728/38064 [43], іншими нормативно-правовими актами у сфері охорони здоров'я.

Війна внесла свої корективи і МОЗ спільно з НСЗУ впровадили зміни у сферу електронної охорони здоров'я (ЕСОЗ), створюючи на рівні держави нові можливості для телемедицини, сервіси телеконсультування, телерадіології та телеметрії. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 липня 2023 р. № 625-р. було затверджено Стратегію розбудови телемедицини України [44]. Відповідно до неї, з огляду на фактичні та потенційні переваги, які телемедицина має порівняно із традиційними методами отримання та обробки медичної інформації, методи телемедицини мають бути якнайширше застосовані під час післявоєнного відновлення держави через подальший розвиток архітектури електронної системи охорони здоров'я, національної телемедичної мережі за міжнародними стандартами та інтеграцію у світову телемедичну спільноту.

Телемедицина пов'язує пацієнтів і надавачів медичних послуг, коли особистий візит не потрібен або не є можливим, забезпечує можливість дистанційного передавання медичних діагностичних даних від пацієнтів до лікарів та/або між медичними працівниками і віддалений доступ до таких даних. Використовуючи телемедицину, пацієнти можуть консультуватися, отримувати інформацію про стан здоров'я або лікування, медичну або реабілітаційну допомогу (у випадках, коли присутність медпрацівника не є обов'язковою). Досвід застосування телемедицини свідчить, що за умов належної організації вона є безпечним та якісним шляхом надання медичної допомоги, зручним варіантом як для пацієнтів, так і для лікарів, ефективним інструментом збору та передачі медичної інформації. Застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у глобальному цифровому середовищі створює умови для розширення телемедичних технологій за межі медичної допомоги, а саме для формування в населення культури і звичок використання телемедицини. Однак, слабким місцем діджиталізації у сфері охорони здоров'я залишається захист персональних даних [45], особливо під час війни.

Наступним викликом нашої медичній системі стала необхідність створення системи **реабілітації** для повернення наших захисників до цивільного життя, успішної інтеграції та реалізації в мирних умовах.

Першим кроком на шляху вирішення цієї гострої проблеми стало прийняття Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» 2020 року [46], а також Постанова № 1268 «Питання організації реабілітації у сфері охорони здоров'я» 2021 року [47].

Відповідно до закону фізична та реабілітаційна медицина – процес застосування комплексу реабілітаційних заходів, що передбачає профілактику, медичну діагностику, лікування та управління реабілітацією осіб усіх вікових груп зі станами здоров'я, що призводять до обмежень повсякденного функціонування, обмежень життєдіяльності та їх коморбідних станів, та приділяє особливу увагу порушенням і обмеженням активності особи з метою сприяння її фізичному і когнітивному функціонуванню (включаючи поведінку), участі (включаючи якість життя) і модифікації особистих факторів та факторів середовища із застосуванням мультидисциплінарного підходу. Професіоналами з фізичної та реабілітаційної медицини є лікарі фізичної та реабілітаційної медицини.

Реалізація зазначеного акту забезпечує впровадження ефективної системи реабілітації на основі доказової медицини та єдиних стандартів і правил з урахуванням Міжнародної класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я, яка надається з перших днів травми, захворювання та незалежно від наявності чи відсутності статусу особи з інвалідністю та покращить доступність послуг з реабілітації у сфері охорони здоров'я для пацієнтів.

Також набув чинності наказ МОЗ «Про затвердження Порядку надання психіатричної допомоги мобільною мультидисциплінарною командою» [48], покликаний удосконалити організацію та забезпечення потреб у послугах із надання психіатричної допомоги у громаді. Поліпшення доступності допомоги має відбуватися через децентралізацію та розвиток поза стаціонарних форм надання спеціалізованої допомоги, реорганізацію процесу надання допомоги в закладах охорони здоров'я на рівні вторинної медичної допомоги та впровадження чіткого механізму перенаправлення між наявними службами, розвитку мультидисциплінарних команд та міжгалузевої співпраці.

вій та науково-технічній діяльності для створення умов щодо розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування онкологічних захворювань та посттравматичних стресових розладів, отрима-

них внаслідок війни. Вирішення цих та інших проблем дозволить забезпечити надання медичних послуг пацієнтам, в тому числі особам, постраждалим внаслідок війни, на належному рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Болотіна Н. Медичне право у системі права України. Право України. 1999. № 7. С. 116–121.
2. Прасов О. О. Право на медичну допомогу та його зміст / Сучасне українське право: Монографія / За заг ред. С.Г. Стеценка.- К.: Атіка, 2010.
3. Волинець Тетяна. Особливості прав та обов'язків пацієнта за договором про надання медичної допомоги. // Підприємництво, господарство і право. 2007. №12 (144). С. 33–37.
4. Гурська Т. Право на здоров'я в системі особистих прав. Підприємництво, господарство і право. 2002. № 6.
5. Красицька Л.В. Цивільно-правове регулювання особистих немайнових прав громадян: Монографія. Донецьк: ДІВС МВС України, 2002. 164 с.
6. Булеца С.Б. Цивільні правовідносини, що виникають у сфері здійснення медичної діяльності: теоретичні та практичні проблеми. автореферат дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.03. Одеса, 2016.
7. Сенюта І.Я. Цивільно-правове регулювання відносин у сфері надання медичної допомоги: питання теорії і практики: монографія. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2018. 640 с.
8. Майданик Р.А. Договір про надання медичних послуг // Аномалії в цивільному праві України: Навч.-практ. посібник. К.: Юстініан, 2007.
9. Майданик Р.А., Пермяков А.Б. Глава 52 «Договір про надання медичних послуг» // Договірне право. Особлива частина: Начальний посібник // За заг ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, Т.В. Боднар. К.: Юрінком Інтер, 2009. 109. 20 с.
10. Майданик Р. А. Договір про надання медичних послуг. К. : Юстініан, 2010. 293 с.
11. Стеценко С.Г. Медичне право України: підручник / С.Г. Стеценко, В.Ю. Стеценко, І.Я. Сенюта. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2007. 507 с.
12. Стефанчук Р.О. Здоров'я фізичної особи як об'єкт її особистих немайнових прав [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-1/07sroonp.pdf>.
13. Крилова О.В. Цивільно-правове регулювання відносин по наданню медичної допомоги: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Одеса, 2006. 209 с.
14. Смотров О.І. Договір щодо оплатного надання медичних послуг автореферат дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Харків, 2003. 20 с.
15. Миколаєць І.В. Надання медичних послуг населенню в Україні: теорія та механізми державного регулювання; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. Київ: МАУП; Маслаков Р.О., 2018. 221 с.
16. Булеца С.Б. Договір про надання медичних послуг. Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. Вип.51/Редкол.: С.В. Кивалов (голов.ред.) та ін.; Відп. за вип. Ю.М. Оборотов. Одеса: Юридична література, 2009. С. 273–278.
17. Булеца С.Б. Поняття договору про надання медичних послуг. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія ПРАВО. Випуск 12., част. 1. Ужгород: Ліра, 2009. С. 220–225.
18. Булеца С.Б. Платна медична послуга як об'єкт зобов'язальних правовідносин / С.Б. Булеца// Римське право і сучасність: міжн.наук.-метод.конф. /За ред. Є.О. Харитоновна. Одеса: Фенікс, 2008. С. 137–139.
19. Булеца С.Б. Зміст договору про надання медичної послуги. Медичне право України: проблеми управління та фінансування охорони здоров'я: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції з медичного права та II Міжнародної науково-практичної конференції з медичного права (23-24 квітня 2009). Львів: Медицина і право, 2009. С. 31–36.
20. Булеца С.Б. Споживач медичних послуг. Держава і право: *delegepraeterita, instante, futura*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Миколаїв: Іліон, 2009. С. 180–181.
21. Савченко В.О. Медичні послуги як об'єкт цивільних правовідносин. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України. Київ, 2014.
22. Бедрик І.О. Договір про надання платних медичних послуг та інформована згода пацієнта на медичне втручання – важливі складові правового регулювання приватної стоматологічної діяльності в Україні / І.О. Бедрик, Л.Я. Радиш. Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення). Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. Львів, 2008. С. 24–29.
23. Майданик Р.А. Договір про надання платних медичних послуг. Медичне право. Львів: Медицина і право. № 5 (1). 2010. С. 52–66.
24. Михайлов С.В. Цивільно-правова відповідальність у сфері надання медичних послуг: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.03. Х., 2010. 193 с.
25. Сенюта І.Я. Права законного представника пацієнта за законодавством України. Медичне право. Львів. № 4 (78) VII – VIII. 2010 р.
26. Сенюта І.Я. Договір про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій: окремі штрихи до «нормативного портрету». Укр. Мед. Часопис, 2018, 29 травня [ЕЛЕКТРОННА ПУБЛІКАЦІЯ] | WWW.UMJ.COM.UA;
27. Про внесення змін до деяких ... | від 01.07.2022 № 2347-IX (rada.gov.ua).
28. www.umj.com.ua/uk/novyna-231255-prezident-pidpisav-zakon-shhodo-prodovzhennya-medichnoyi-reformi
29. Тимчасові заходи у закладах охорони здоров'я з метою забезпечення їх готовності для надання медичної допомоги постраждалим внаслідок військової агресії РФ проти України <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0374282-22#Text>

Kharytonova Olena, Kharytonov Yevhen

Directions and ways of improving the legal regulation of the provision of medical services to persons affected by the war

The article examines the problems of legal regulation of the provision of medical services to persons affected by the war. It is noted that the full-scale war made adjustments in the field of providing medical services, as new groups of recipients of such services appeared as well as the need for new types of medical services, the specifics of which are closely related to the war. Among the relatively new groups of recipients of medical services, given the events of 2014 and subsequent years, are military personnel who were injured during hostilities; internally displaced persons, children, persons in need of rehabilitation and prosthetics (from the civilian population). New medical services caused primarily by the war include large-scale medical evacuation, the development and implementation of protocols for the treatment of specific mine and explosive injuries, as well as specific mental disorders (PTSD, etc.) and the training of medical personnel in accordance with them, the wide implementation of telemedicine, rehabilitation and prosthetics, as well as palliative care and the creation of a network of hospices.

The regulatory legal acts regulating the provision of new types of medical services to the listed categories of persons were analyzed, gaps in legal regulation were identified and ways to solve them were proposed. In particular, it was concluded that there are still problems associated with the destruction of medical infrastructure, as a result of which in regions with the overwhelming majority of internally displaced persons, state regulation should provide benefits for the expansion of networks to private retail pharmacies and private networks of medical institutions. Telemedicine, the electronic healthcare system, the network of hospices, and the legalization of medical cannabis need further development. It is noted that solving these and other problems will ensure the provision of medical services to patients, including those affected by the war, at the appropriate level.

Key words: medical service, legal regulation, martial law, military personnel, temporarily displaced persons, rehabilitation, prosthetics, medical evacuation, telemedicine, inclusiveness, accessibility, rehabilitation, palliative care.

і послугами, преференціями, нематеріальними активами; безоплатності подарунку, пов'язаного з професійною діяльністю визначених законом суб'єктів [4]. В. Хоменко розглядає дії, спрямовані на приховування або маскуванню незаконних джерел походження доходів (майна) та надання їм вигляду законності, зокрема оформлення відповідних фіктивних правочинів [5]. Н. Ахамад Куріс (N. Ahamad Kuris), М. Мохд Захір (M. Mohd Zahir), Х. Мохд Алі (H. Mohd Ali) та М. Хассан (M. Hassan) порівняли практику корпоративних подарунків і гостинності в Малайзії та Великобританії, спираючись на законодавчі норми обох країн, довівши, що законодавчим нормам у Малайзії бракує детальних положень щодо визначення подарунків і гостинності як корупції [6]. Проте, проблема використання договорів, зокрема, договору дарування як способу уникнути покарання за корупційні злочини або приховати факт одержання неправомірної вигоди є недостатньо вивченою і потребує подальшого дослідження, виходячи з необхідності протидіяти корупції шляхом протидії наведеним юридичним практикам.

Мета статті полягає в аналізі теоретичних і практичних аспектів використання договору дарування у корупційних цілях і напрацюванні шляхів виявлення, запобігання та унеможливлення такого способу уникнення покарання за корупційні злочини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним зі способів, яким сьогодні активно користуються задля того, щоб уникнути покарання за корупцію, або й зовсім приховати факт одержання неправомірної вигоди є договори, зокрема, договір дарування. В. Хоменко зазначає, що саме за допомогою укладання фіктивних договорів, особливо, договору дарування, зловмисники намагаються приховувати чи маскувати джерела походження коштів чи іншого майна, одержаних унаслідок учинення суспільно небезпечного протиправного діяння. Саме договір дарування допомагає надати отриманим коштом вигляду законності [5, с. 364].

Ст. 626 цивільного кодексу України (ЦК України) договором визначається домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [7]. Ст. 179–180 господарського кодексу України (ГК України) регулюють умови укладання господарських договорів та дають їх законодавче визначення [8].

Як зазначають Є. Харитонов та О. Харитонova, у ЦК України фактично йдеться лише про договір

як про підставу виникнення цивільних правовідносин, однак він також відрізняється від інших юридичних фактів ще й тим, що не тільки дає підстави для застосування певної норми права в даному конкретному випадку і для виникнення, зміни або припинення конкретних правовідносин, але й також регулює поведінку сторін, визначає їх права і обов'язки у правовідносинах, які він породжує [9, с. 48].

На думку А. Апарова та О. Онищенко, договір є двостороннім чи багатостороннім правочином [10, с. 43]. Таке твердження поділяє М. Біленко, зазначаючи, що у цивілістичній науці договір розглядається у трьох аспектах:

по-перше, під договором розуміється юридичний факт – підстава виникнення цивільного правовідношення;

по-друге, договір розуміється як власне правовідношення; тобто, договір не тільки впливає на динаміку правовідносин (породжує, змінює або припиняє їх), а й визначає зміст конкретних прав та обов'язків сторін, виступає засобом регулювання поведінки сторін у цивільних правовідносинах;

по-третє, під договором розуміється документ, в якому закріплюють факт встановлення зобов'язальних правовідносин [11, с. 35].

Правочин, до якого відносять договір дарування зокрема – це завжди дії суб'єкта цивільних відносин, що є актом реалізації приватною особою своїх природних прав та свобод [12, с. 52].

Договір дарування, згідно зі ст. 717 ЦК України – це «договір, за яким одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність. Договір же, яким встановлюється обов'язок обдаровуваного вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, не є договором дарування» [7].

Нині можна виокремити два основні способи уникнути покарання за корупційні злочини завдяки укладання договору дарування.

По-перше, це одержання неправомірної вигоди через укладений договір дарування, тобто надання хабарю вигляду подарунка.

По-друге, це передача майна третім особам (зазвичай родичам чи знайомим), як того, що одержано незаконним шляхом, так і того, що вже належало особі, щоб у разі, якщо суд визнає обвинувачуваного винним, уникнути покарання у вигляді конфіскації майна.

Зрозуміло, що такі договори можуть визнаватися фіктивними та незаконними, а отже й недійсними, але постає проблема це довести у судовому порядку. За ст. 234 ЦК України, фіктивним є правочин, який вчинено без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочинном, також такий правочин вважається судом недійсним [7]. Тобто, у випадку з договором дарування – без наміру надання подарунку, а з певним іншим наміром, наприклад, як у випадках з корупцією – уникнути покарання.

Фіктивні правочини, зокрема договори, укладаються з метою ухилитися від майнової відповідальності, передбаченої законом. Фіктивний правочин характеризується недобросовісністю його учасників, але зазвичай лише цієї підстави недостатньо для того, щоб визнати правочин недійсним [13, с. 47].

Згідно ЦК України, а саме, ст. 215, підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) відповідних вимог, вказаних у ст. 203 ЦК України:

«1) зміст правочину не може суперечити ЦК України, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам;

2) особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності;

3) волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі;

4) правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей.» [7]

Також, згідно ст. 215 ЦК України, правочин може бути недійсним, якщо його недійсність встановлена законом (нікчемний правочин). У цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається [7].

У випадку з договорами дарування, які були укладені для того, щоб уникнути покарання за корупцію та/або приховати неправомірну вигоду, це є саме такі правочини, фіктивність та недійсність яких повинен довести суд шляхом доведення вини підозрюваного у корупційних злочинах.

Прикладом застосування договору дарування як способу уникнути покарання у вигляді конфіскації майна є справа про корупцію в «Укрзалізничпостач» [14]. Так, рішенням Верховного Суду України від 13.04.2022 року, розглянуто справу № 757/62043/18-ц [15] про визнання договору дарування 10 земельних ділянок площею понад

8 га на Київщині, а також 8 квартир в столиці недійсним (фіктивним).

У грудні 2018 року Національне Антикорупційне Бюро України (НАБУ) звернулося до суду з позовом про визнання договору дарування 10 земельних ділянок та 8 квартир у столиці недійсним, мотивуючись тим що детективи НАБУ та Спеціалізованої Антикорупційної Прокуратури (САП) здійснювали досудове розслідування у кримінальному провадженні № 52017000000000016 від 04 січня 2017 року, в процесі якого відповідачу було повідомлено про підозру. З метою ухилитися від кримінальної відповідальності позивач переховувався від органу досудового розслідування та в серпні 2016 року залишив територію України. Досудовим розслідуванням також встановлено, що відповідач перебував у шлюбі та мав дочку.

Відповідно до відомостей з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, НАБУ та САП було встановлено, що позивач мав у власності 10 земельних ділянок в Броварському районі та Білій Церкві, разом понад 8 га та 8 квартир у Києві.

18 жовтня 2016 року, 04, 07, 08 листопада 2016 року та 06 грудня 2016 року відповідач, розуміючи про скорі одержання підозри за корупційні злочини, залучив дружину та надав їй свій дозвіл на передачу земельних ділянок та квартир, з метою уникнути покарання у вигляді конфіскації майна, передав майно у дарування своїй доньці

На думку позивача – НАБУ «передача майна в дарування має ознаки фіктивного правочину, який вчинено без наміру створення правових наслідків та які покликані приховати майно позивача з метою уникнення накладення на нього арешту в межах кримінального провадження для забезпечення його можливої конфіскації. За наслідками вчинення правочинів донька набула права формальної власності на перераховане нерухоме майно, проте фактичним власником та контролером цього майна залишився відповідач спільно з дружиною» [15].

З огляду на те, що під час укладення договорів дарування сторони переслідували іншу мету (ухилення від накладення арешту на майно та запобігання можливій конфіскації його частини), аніж та, що визначена у договорі (припинення права власності позивача на нерухоме майно та перехід права власності на нього до доньки), такі правочини вчинено без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися ними [15].

НАБУ звернулося до суду із цим позовом, реалізуючи надані на той час повноваження з метою

захисту інтересів держави, у тому числі тих, які досягаються через виконання завдань кримінального провадження. Суди першої та другої інстанції позови не задовольнили, тож позивач звернувся з касаційною скаргою до Верховного Суду України.

Касаційну скаргу НАБУ Верховний Суд України, керуючись статтями 141, 400, 402, 412, 416 Цивільного процесуального кодексу України [16], задовольнити частково. Рішення Печерського районного суду м. Києва від 09 березня 2021 року та постанову Київського апеляційного суду від 06 липня 2021 року скасував. Позовні вимоги НАБУ до позивача Верховний Суд України задовольнив частково, зокрема визнав недійсним договір дарування 10 земельних ділянок та 8 квартир у Києві [15].

На жаль, процес боротьби із використанням договору дарування як інструменту уникнення покарання за корупційні злочини є досить складним та дискусійним.

По-перше, як це зазначає С. Рошупкін, слід відмежувати дефініції «подарунок» та «неправомірна вигода». Таке відмежування можливе через декілька аспектів:

- встановлений розмір допустимого подарунку становить одна мінімальна заробітна плата, яка була встановлена на день прийняття подарунка, одноразово, сукупна вартість таких подарунків, отриманих від однієї особи чи групи осіб впродовж року, не має перевищувати два прожиткові мінімуми; неправомірна ж вигода не має чітко визначеного розміру;

- передача подарунку відбувається або безкоштовно або ж за ціною, нижчою за ринкову, тоді як передача неправомірної вигоди відбувається за умови відсутності законних на те підстав;

- прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди у різних її варіаціях має лише виключно корисливий мотив, а одержання подарунку може розцінюватися за певних обставин як загальновизнане уявлення про гостинність, що підлягає встановленню в судовому порядку [17, с. 201].

По-друге, слід установити чіткий та відпрацьований контроль за всіма договорами дарування, перевіряти відповідність законодавству таких договорів, умов їх укладання, підстав одержання подарунка, зазначеного в цих договорах. Це можна реалізувати шляхом перевірки дарувальника та обдаровуваного на наявність відкритих кримінальних проваджень за корупційним злочином у Єдиному реєстрі досудових розслідувань (ЄРДР) на дату вчинення правочину.

По-третє, задля запобіганню приховання корупційних злочинів шляхом договору дарування у державних органах вже реалізовується державна політика на рівні законодавства, яку варто розширити на всі категорії державних службовців. Так ст. 23 Закону України «Про запобігання корупції» забороняє «особам, зазначеним у п. 1, 2 ч. 1 ст. 3 цього Закону, безпосередньо або через інших осіб вимагати, просити чи одержувати подарунки для себе або близьких їм осіб від юридичних або фізичних осіб:

- 1) у зв'язку із здійсненням такими особами діяльності, пов'язаної із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування;

- 2) якщо особа, яка дарує, перебуває в підпорядкуванні такої особи» [18].

Також подібна заборона існує в Законі України «Про Національну поліцію» [19], зокрема, ч. 2 ст. 3 цього закону говорить, що на працівників поліції (поліцейських та державних службовців) поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції» [18].

На думку С. Пантелєєва, така заборона реалізована в законах через те, що український законодавець реалізував концепцію розуміння подарунка як передумови для конфлікту інтересів [20, с. 81].

Висновки. Отже, у ході проведеного дослідження встановлено, що в умовах воєнного стану та європейської інтеграції України вирішення проблеми застосування договорів дарування як способу уникнути покарання за корупцію є невідкладним. Аналіз законодавства України, зокрема ЦК України та ГК України, юридичної доктрини, а також рішення Верховного Суду України щодо фіктивного договору дарування, дозволив виокремити два основних варіанти застосування договорів дарування як способу уникнення покарання за корупцію – отримання неправомірної вигоди як подарунка, згідно з договором дарування, а також передачу наявного майна третім особам як подарунка через договір дарування, щоб у разі визнання особи винною, уникнути покарання у вигляді конфіскації майна.

Доведено, що характерною рисою фіктивних договорів як способу уникнути покарання за корупцію є невідповідність мети особи і договору, який укладений, тобто мета особи не подарунок, а намагання уникнути покарання за корупцію. Задля запобігання використанню договору дарування як способу приховати отримання неправомірної вигоди або як способу уникнути покарання за корупційні злочини, обґрунтовано

необхідність відмежування дефініцій «подарунків» та «неправомірна вигода», встановлення чіткого та відпрацьованого контролю за всіма договорами дарування шляхом перевірки сторін договору дарування на наявність кримінального провадження за корупційною статтею у ЄРДР, продовження реалізації законодавчої політики тощо. Визначено, що процедура визнання таких

договорів дарування фіктивним та недійсним підпадає під юрисдикцію судів.

Процес боротьби із застосуванням договору дарування як способу приховати корупційні злочини або уникнути покарання за них є дискусійним і потребує подальших досліджень. Також процедури використання інших договорів у корупційних цілях є перспективою подальших досліджень авторів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Steidlmeier P. Gift giving, bribery and corruption: Ethical management of business relationships in China. *Journal of Business Ethics*. 1999. Vol. 20. No. 2. P. 121–132. URL: <http://www.jstor.org/stable/25074125>
2. Lamsdorff J. G., Frank B. Bribing versus gift-giving – An experiment. *Journal of Economic Psychology*. 2010. Vol. 31, No. 3. P. 347–357. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.joep.2010.01.004>
3. Stein A. Corrupt intentions: Bribery, unlawful gratuity, and honest services fraud. *Law and Contemporary Problems*. 2012. Vol. 75. No. 2. P. 61–81. URL: <https://scholarship.law.duke.edu/lcp/vol75/iss2/4>
4. Kryvolapchuk V. O., Riadinska V. O., Pluhatar T. A. Notion and evolution of a gift as a category of anti-corruption legislation in Ukraine. *European Reforms Bulletin*. 2018. No. 3. P. 16–22. URL: <http://surl.li/nhwue>
5. Хоменко В. П. Запобігання приховуванню злочинів у фіскальній сфері, що мають транснаціональний характер. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2(107). С. 371–381. URL: <http://surl.li/nchlhb>
6. Ahamad Kuris N. H., Mohd Zahir M. Z., Mohd Ali H., Hassan M. S. The thin line between corporate gift, hospitality and corruption: A legal study on Malaysia's and the UK's position. *Journal of Money Laundering Control*. 2023. Vol. 26. No. 4. P. 719–738. DOI: <https://doi.org/10.1108/JMLC-03-2022-0040>
7. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
8. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
9. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Особливості цивільно-правового регулювання в умовах воєнного стану. *Проблеми здійснення та захисту цивільних прав в умовах воєнного стану* : монографія [Електронне видання] / за ред. : Є. О. Харитонova, О. І. Харитонova, К. Г. Некіт ; упор.-укл. Ю. С. Маршук ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2023. С. 6–63. URL: <http://surl.li/nchly>
10. Апаров А., Онищенко О. Юридична природа поняття господарського договору: огляд наукових і нормативних підходів. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 10. С. 42–46. URL: <http://surl.li/nchpr>
11. Біленко М. Загальні положення про договір як цивілістичну конструкцію. *Юридична Україна*. 2014. № 8. С. 35–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2014_8_8
12. Давидова І. В. Категорія «правочин» в умовах рекодифікації цивільного законодавства: перспективи трансформації. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2020. Том XXVII. С. 51–58. DOI: <https://doi.org/10.32837/prnuola.v27i0.681>
13. Давидова І. В. Недійсність фіктивного правочину: загальна характеристика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 6. С. 47–49. URL: http://lsej.org.ua/6_2014/12.pdf
14. Справа про корупцію в УЗ: договори дарування майна з метою уникнення можливої конфіскації визнали недійсними. URL: <http://surl.li/nciac>
15. Постанова Верховного суду від 13.04.2022 р. у справі № 757/62043/18-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103986061>
16. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
17. Рошупкін С. Співвідношення понять «одержання подарунку» та «неправомірна вигода». *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 197–202. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.8.37>
18. Про запобігання корупції : від 14.10.2014 р. № 1700–VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
19. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
20. Пантелесев С. М. Адміністративно-правове регулювання антикорупційних заборон та обмежень у діяльності поліцейських в Україні : дис. ... д-ра філос. : 081 Право / Одес. держ. ун-т внутр. спр. Одеса, 2021. 270 с. URL: <http://surl.li/ncilo>

Давидова Ірина Віталівна, Білошкурський Микола Миколайович

Договір дарування як спосіб уникнути покарання за корупційні злочини

Статтю присвячено аналізу теоретичних і прикладних аспектів використання договору дарування у корупційних цілях, а також виробленні дієвих шляхів ідентифікації, профілактики та перешкодження такого способу уникнення покарання за злочини, пов'язані з корупцією.

У ході аналізу встановлено, що в Україні практикується два способи уникнути покарання за корупційні злочини з використанням договору дарування: одержання неправомірної вигоди шляхом укладання договору дарування, коли хабар приймає форму юридично оформленого подарунка; передача майна третім особам, не залежно від його походження, щоб у разі визнання судом обвинувачуваного винним у корупційному злочині, уникнути покарання у вигляді конфіскації майна.

Розглянуто деталі справи про корупцію в «Укрзалізничпостач» та прецеденту визнання Верховним судом України недійсним (фіктивним) договору дарування десяти елітних земельних ділянок і восьми столичних квартир унаслідок доведення мотиву сторін щодо ухилення від арешту майна та запобігання його конфіскації. Встановлено, що процес доведення факту фіктивності договору дарування як інструменту уникнення покарання за корупційні злочини у судовому порядку є складним і тривалим (близько 4 років).

Доведено, що характерною рисою фіктивних договорів дарування як способу уникнути покарання за корупцію є невідповідність мотиву сторін і мети правочину, що полягає у намаганні уникнути покарання за корупцію, а не виключно відчуження майнових прав на користь обдаровуваного. Рекомендовано норми законодавства про запобігання корупції у частині дарування та одержання подарунків розширити на всі категорії державних службовців.

Запропоновано законодавчо закріпити чіткий та прозорий контроль за договорами дарування шляхом перевірки дарувальника та обдаровуваного на наявність відкритих кримінальних проваджень за корупційним злочинном у Єдиному реєстрі досудових розслідувань на дату вчинення правочину.

Ключові слова: договір дарування, корупція, неправомірна вигода, подарунок, правочин, уникнення покарання, цивільно-правові договори, умови дійсності договорів, недійсність договорів, правові наслідки недійсності.

Davydova Iryna, Biloshkurskyi Mykola

A donation contract as a way to avoid punishment for corruption offenses

The article is devoted to the analysis of theoretical and applied aspects of using a gift agreement for corruption purposes, as well as to the development of effective ways to identify, prevent and impede such a method of avoiding punishment for corruption-related crimes.

The analysis found that there are two ways to avoid punishment for corruption crimes in Ukraine using a donation contract. The first method is to obtain an unlawful benefit by entering into a donation contract, when the bribe takes the form of a legally formalized gift. The second way is to transfer property to third parties, regardless of its origin, in order to avoid punishment in the form of confiscation of property if the court finds the accused guilty of a corruption crime.

The author analyzes the details of the corruption case at Ukrzaliznychpostach and the precedent of the Supreme Court of Ukraine's invalidation (fictitious) of a donation contract for ten elite land plots and eight apartments in the capital as a result of proving the parties' motive to evade the seizure of property and prevent its confiscation. It is established that the process of proving the fact of fictitiousness of a donation contract as a tool for avoiding punishment for corruption crimes in court is complex and lengthy (about 4 years).

It is proved that a characteristic feature of fictitious donation contracts as a way to avoid punishment for corruption is the discrepancy between the parties' motives and the purpose of the transaction, which is to avoid punishment for corruption, and not exclusively the alienation of property rights in favor of the donee. It is recommended that the provisions of the legislation on the prevention of corruption in terms of giving and receiving gifts be extended to all categories of civil servants.

The authors propose to legislate clear and transparent control over donation contracts by checking the donor and the donee for the presence of open criminal proceedings for a corruption crime in the Unified Register of Pre-Trial Investigations as of the date of the transaction.

Key words: donation contract, corruption, improper advantage, gift, transaction, avoid punishment, civil law contracts, conditions of validity of contracts, invalidity of contracts, legal consequences of invalidity.

ділом соціальних благ і соціальних навантажень [1, с. 94]. І незважаючи на те, що багато біоетиків стверджують, що жоден із цих принципів не має переваги над іншими, доцільно погодитися із протилежною позицією Й. Алін, згідно якої особиста автономія є центральною для сучасної медичної етики [2, с. 9], адже принцип поваги автономії особистості є базовим ще з часів етики Гіппократа [3, с. 283].

З етимологічної точки зору термін «автономія» у перекладі з грецької означає власне право, у римському праві термін “*homo sui iuris*” вказує на повноправність, законну самостійність «людини власного права» [4, с. 34]. При цьому поняття автономії особистості є складним і багатовимірним, тому його доцільно розглядати у площинах філософії, психології, біоетики і права.

Так, з точки зору філософії, автономія особистості розглядається через призму вчення І. Канта, який стверджував, що автономна воля є основою особистої гідності людини, а вільне самовизначення особистості означає не сваволю її емпіричних схильностей, а вираження розумного, всезагального морального начала, однією з вимог якого є сумісність свободи дії індивіда з свободою дії кожного іншого [4, с. 13]. Такий підхід варто також доповнити твердженням Дж. С. Мілла який вказував, що особистісна автономія означає свободу від примусу та можливість самостійно діяти і вирішувати [3, с. 283].

Із позиції психології автономія визначається як здатність особистості до самовизначення на основі власних переконань, як стратегія поведінки, при якій людина виявляє незалежність від зовнішнього впливу, вибудовуючи власні дії на основі внутрішніх спонукальних чинників [6, с. 115], а також як творча діяльність людини по самостворенню і самореалізації [7, с. 177].

Безпосередньо в біоетиці принцип автономії особистості тлумачиться як фізична та психічна недоторканність особи, недопущення будь-яких медичних втручань усупереч волі особи, навіть у випадку, якщо такі дії спрямовані на її благо. Отже, автономія ґрунтується на повазі до права особи відмовитися від будь-якого втручання [8, с. 45]. Т. Ю. Тарасевич вказує, що автономія особистості – це принцип біомедичної етики, заснований на єдності прав лікаря і пацієнта, що передбачає їхній взаємний діалог, за якого право вибору і відповідальність не зосереджуються цілком у руках лікаря, а розподіляються між ним і пацієнтом. Основу принципу автономії особистості становить визнання її незалежності і права на

самовизначення [9, с. 130]. Також О. О. Пастернак зауважує, що автономія особистості вважається моральним підґрунтям медицини і передбачає необхідність уникати шкоди, яку лікар може завдати пацієнтові, а сам принцип ґрунтується на визнанні людини як безумовної цінності та передбачає вільний вибір особистості щодо свого життя і здоров'я (вибір лікувального закладу, лікаря, згоду або відмову від лікування тощо), крім випадків, коли цей вибір може становити загрозу іншим особам [3, с. 283-284]. Для біоетики важливо те, що автономна особистість має право вирішувати, чи можуть інші люди робити щось з її тілом, коли особа може скористатися цим правом, відмовившись від лікування, яке, на думку лікаря, принесе користь [10, с. 101]. З іншого боку, особа також користується автономією, коли дає згоду на участь у біомедичних дослідженнях, які не принесуть їй ніякої користі, але нададуть дані, які можуть допомогти іншим людям у майбутньому. Таким чином, повага до цієї автономії як до особистого суверенітету значно відрізняється від сприяння чіємусь добробуту. Хоча для певної особи автономія може бути корисною, вона може використовуватися у спосіб, який насправді завдає шкоди благополуччю особи, проте особистісна автономія обґрунтовує право робити це. У зв'язку із цим медичні професіонали не повинні протидіяти тому, що хоче компетентний пацієнт, навіть якщо це становить для пацієнта небезпеку і навіть якщо повага автономії пацієнта призводить до недотримання інших етичних принципів, таких як сприяння і допомога або ненанесення шкоди [11, с. 109]. Г. А. Мирнова відзначає, що автономія є обов'язковою вимогою для визначення суб'єктивної формули здоров'я та включає в себе свободу самостійно вирішувати, як впоратися із хворобою і смертю. Принцип особистої автономії та самовизначення пацієнта є вихідним, який має бути реалізованим за допомогою приватноправового методу регулювання правовідносин за участю пацієнтів через надання суб'єктам конкретних суб'єктивних прав [12, с. 129]. Розширення ролі досліджуваного принципу автономії істотно вплинуло на роль лікаря, який став надавати послуги, коли пацієнт вважає це за необхідне. Відповідно до такого підходу стосунки між пацієнтами і медичними працівниками стали аналогом контрактної моделі [11, с. 109], на яку поширюються норми приватного права.

Відповідно, Ю. Д. Притика відзначає, що принцип приватноправової автономії особистості

є наріжним каменем побудови цивільно-правового регулювання в країні і передбачає надання широких прав учасникам цивільних правовідносин, що є гарантією реалізації усього кола юридичних можливостей особистості [13, с. 595]. Автономія правової особистості передбачає наявність суб'єктивних прав і обов'язків як конкретних можливостей до дії; здатність усвідомлювати свої дії, давати їм правову оцінку, виходячи з критеріїв права; дієздатність як вміння відповідально здійснювати права та виконувати обов'язки [14, с. 183-184].

На основі проаналізованих підходів можна зробити висновок, що автономія особистості означає наявність в особі права на самовизначення, яке полягає в можливості самостійно, без зовнішнього примусу і впливу, вирішувати юридичну і фактичну долю власного тіла, здоров'я, життя. Це може стосуватися рішення особи фізичних змін власного тіла за допомогою нанесення татувань, здійснення пластичних операцій, зміни статі, втручання у репродуктивні функції організму, участі в біомедичних експериментах тощо. При цьому немає значення, чи використовує особа свою автономію заради власного блага чи собі на шкоду, але важливо, щоб особистісна автономія не порушувала автономію інших індивідів і не становила загрозу для суспільства у цілому.

Варто відзначити, що в біоетиці поряд із категорією автономії останнім часом можна зустріти поняття «суверенітет особистості». Одні вчені повністю їх отожднюють [10], інші вживають термін «автономія», проте вкладають в нього смисл «суверенітету». Наприклад Й. Вареліус вказує, що особистісна автономія – це як мінімум самоврядування, яке вільне від контролюючого втручання з боку інших та від обмежень, які перешкоджають осмисленому вибору. При цьому автономна особа діє вільно згідно з власноруч обраним планом, аналогічно тому, як незалежний уряд керує своїми територіями та встановлює свою політику [15, с. 377]. Однак ключову відмінність між суверенітетом та автономією особистості можна прослідкувати на прикладі запропонованих нижче визначень. Так, Є. Л. Стрельцов розуміє під суверенітетом особи з одного боку, об'єктивну міру її незалежності від держави і суспільства, а з іншого – визначення характеру і форм її взаємовідносин з ним. При цьому наголошується, що не держава дарує права людині, а людина сама свідомо і відповідально користується сукупністю невідчужуваних прав і свобод, даних їй

суспільством, маючи при цьому і необхідну відповідальність за свої вчинки [16, с. 57]. Так само В. О. Савченко вказує, що суверенітет особистості – це саме природне право людини самостійно вирішувати питання, щодо себе, свого тіла, життя, інтересів та бажань. На думку науковця, ідея суверенітету особистості ґрунтується на принципі, що лише окрема людина має моральне та природне право розпоряджатися власним тілом та життям [17, с. 373]. Тобто особистісний суверенітет означає природні невід'ємні права особи, які надаються не державою, а існують від природи, у той час як автономія передбачає надання особі державою та суспільством суб'єктивних прав діяти на власний розсуд. Особливо яскраво це ілюструє сфера застосування біомедичних технологій: реалізація репродуктивних прав природним шляхом належить до природного права людини, водночас право застосування таких досягнень біомедицини як допоміжні репродуктивні технології, надається державою; право на гендерну ідентичність є природним, однак медична корекція статі встановлюється державою; право на здоров'я є природним, проте право на трансплантацію органів і тканин надається державою; право на життя є природним, але право на евтаназію санкціонується виключно державою тощо. Отже, у зв'язку із викладеним, видається, що в контексті приватно-правового регулювання біомедичних технологій йдеться саме про біоетичний принцип поваги автономії особистості, а не її суверенітету.

Незважаючи на те, що існуючий стан цивільного законодавства не відповідає сучасному розвитку біомедичних технологій і практиці їх застосування на засадах поваги автономії особистості, досліджуваний біоетичний принцип закріплено у статтях 281 та 290 ЦК України, де передбачається право повнолітньої фізичної особи на участь у медичних, наукових та інших дослідах, право на стерилізацію, право жінки на штучне переривання вагітності, право повнолітніх фізичних осіб на використання допоміжних репродуктивних технологій; право на донорство. Такі ж права закріплюються у Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», крім того, у ньому також передбачається право на зміну (корекцію) статевої належності. Принцип поваги автономії особистості прямо закріплено у статті 51 СК України, відповідно до якої дружина та чоловік мають рівне право на повагу до своєї індивідуальності, своїх звичок та уподобань. Зазначене стосується лише обмеженого кола осіб – подружжя, але у ст. 300 ЦК України передбачено абсолютне

право фізичної особи на індивідуальність, а також право на вільний вибір форм та способів прояву своєї індивідуальності, якщо вони не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Як вдало зазначає О. В. Бермічева, право на індивідуальність – це закріплена нормами цивільного права міра можливої поведінки фізичної особи, яка передбачає гарантовану можливість вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя, а саме: створювати, володіти, змінювати, використовувати свою індивідуальність, а також вимагати захисту у разі будь-якого порушення цього права [18, с. 13]. При цьому індивідуальність стосується не лише психологічних і соціальних особливостей особи, але й генетичних та природних рис та ознак, які можуть бути змінені шляхом використання біомедичних технологій (клінічної ембріології, трансплантології, генетики тощо). Проте цивільне законодавство поки що не враховує можливість реалізації особистої автономії за допомогою найсучасніших біомедичних технологій. У зв'язку із цим робоча група з підготовки законопроекту з рекодифікації цивільного законодавства України зазначила, що існує необхідність сформулювати ставлення законодавця до норм щодо заборони евгеніки, народження генетично ідентичних людей, трансформації генів (крім лікування генетичних захворювань); можливості легалізації евтаназії тощо [19, с. 95]. На сьогоднішній день цивільне законодавство найповніше відображає принцип поваги автономії особистості у такій сфері біомедичних технологій як штучна репродукція. Як у ЦК України, так і в СК України закріплено право стати батьком чи матір'ю з використанням допоміжних репродуктивних технологій – штучного запліднення пацієнтки або послуг сурогатної матері. Крім того, ЦК України наділяє фізичних осіб правом на свідомий вибір не стати біологічними батьком чи матір'ю на поточний момент чи у майбутньому, оскільки закріплює право на стерилізацію та штучне переривання вагітності. В інших сферах біомедичних технологій автономія особистості здебільшого обмежена, оскільки самостійно вирішувати будь-які питання щодо свого тіла, здоров'я та життя виключно на власний розсуд особа не може. Наприклад, у Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» закріплено, що на прохання пацієнта відповідно до медико-біологічних і соціально-психологічних показань, які встановлюються Міністерством охорони здоров'я (МОЗ) України, йому може бути

проведено шляхом медичного втручання в закладах охорони здоров'я зміну (корекцію) його статевої належності. При цьому, відповідно до наказу МОЗ України 05.10.2016 № 1041 медико-біологічними показаннями для зміни статі є психічний і поведінковий розлад «транссексуалізм» за Міжнародною класифікацією хвороб десятого перегляду [20]. Соціально-психологічними показаннями для зміни статі є дискомфорт або дистрес, що обумовлені розбіжністю між статевою ідентичністю індивідуума і статтю, встановленою йому при народженні (і пов'язаними з цим гендерною роллю та/або первинними і вторинними статевими ознаками) [20]. Якраз соціально-психологічні показники й уособлюють індивідуальність особи, на яку вона має право. Однак без медичного діагнозу хвороби «транссексуалізм» особа не може реалізувати свою автономію вільно вирішувати подальшу долю тіла і свого правового статусу. Така ж ситуація складається із можливістю особи змінювати власний геном чи генетичну активність або приймати рішення про евтаназію, оскільки в Україні вона заборонена (водночас особа не позбавлена можливості скористатися процедурою евтаназії у країнах, де це легалізовано). В інших випадках, що стосується використання досягнень клітинної терапії, генетичної діагностики, біоінформатики, біоінженерії в цілях самоідентифікації, видається, що приватні правовідносини у вказаних сферах ґрунтуються на засадах поваги автономії особистості.

Також варто відзначити, що біоетичний принцип поваги автономії особистості у приватноправовій сфері біомедичних технологій на відміну від психології та філософії, поширюється на повнолітніх дієздатних осіб за деякими винятками (наприклад, штучне переривання вагітності неповнолітній особі). До досягнення повноліття фізичні особи не можуть самостійно вирішувати питання щодо тіла, здоров'я та життя, оскільки за них це здійснюють законні представники. Т. Ю. Тарасевич також вказує, що повага до автономії стосується не кожного, а насамперед особистості, яка має можливість і право розпоряджатися своїм життям і здоров'ям, аж до свідомої відмови від лікування, навіть якщо це рішення коштуватиме їй життя [9, с. 130]. Як відзначають В. М. Запорожан, М. Л. Аряєв дія принципу поваги автономії природним чином обмежується відносно тих, хто не може діяти автономно, – дітей і підлітків, пацієнтів із психічними захворюваннями, тих, хто знаходиться в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння тощо. При цьому обмеження автономії

виправдується іншим принципом «роби добро» з метою захисту такої людини від шкоди, яку вона може сама собі заподіяти [11, с. 110].

Висновки. Принцип поваги автономії особистості є одним із центральних та універсальних біоетичних принципів, на яких ґрунтуються приватноправові відносини у сфері біомедичних технологій. При цьому автономію можна визначити як здатність особи до самовизначення та можливість самостійно приймати рішення щодо власного тіла, здоров'я, життя, за умови, що такі рішення не завдають шкоди іншим особам та суспільству. Автономію не варто ототожнювати із суверенітетом особистості, оскільки суверенітет

стосується природних прав людини, у той час як автономія – прав, наданих державою і суспільством. Досліджуваний біоетичний принцип знаходить своє відображення у нормах цивільного, сімейного, медичного права шляхом закріплення деяких особистих немайнових соматичних прав так званого четвертого покоління, які забезпечують особі можливість вчиняти певні дії щодо власного тіла та організму шляхом використання досягнень біомедицини. Водночас, чинне законодавство ще не враховує рівня розвитку біомедичних технологій і потребує оновлення на біоетичних засадах, що відповідно потребує подальших наукових досліджень у цьому напрямку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Beauchamp T. L., Childress J. F. Principles of biomedical ethics. New York, Oxford: Oxford University Press, 1994. 546 p.
2. Ahlin, J. Personal Autonomy and Informed Consent: Conceptual and Normative Analyses. Licentiate thesis: KTH Royal Institute of Technology. Stockholm, 2017. 74 p.
3. Пастернак О. О. Універсальні принципи біоетики як антрополого-правові орієнтири правосуддя. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2017. № 3. С. 279–288.
4. Француз-Яковець Т. А., Шеляженко Ю. В. Теоретико-правове значення особистої автономії суб'єкта права. Прикарпатський юридичний вісник. 2016. Випуск 3(12). С. 31–35.
5. Корх О. М. Особиста автономія в контексті філософії І. Канта. Вісник Дніпропетровського університету. 2012. №9/2. Вип. 22. С. 12–15.
6. Нижнік А. Громадянськість та автономія особистості. Психологія і суспільство. 2013. №2. С. 113–118.
7. Горбач С. А. Атрибути і модули автономії особистості. Культурологічний вісник Нижньої Наддніпряни. 2013. №30. С. 177–181.
8. Островська Б. В. Біоетичні принципи як утвердження в міжнародному праві нового рівня захисту прав людини. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2018. №2 (16). С. 38–54.
9. Тарасевич Т. Ю. Універсальні принципи і цінності біомедичної етики: аспекти взаємозв'язку з біоюриспруденцією. Часопис Київського університету права. 2023. № 1. С. 128–132.
10. DeGrazia, D., Millum, J. (2021). Autonomy. In *A Theory of Bioethics*. Cambridge: Cambridge University Press. 2021. pp. 97–137.
11. Запорожан В.М., Аряев М.Л. Біоетика та біобезпека: Підручник / В.М. Запорожан, М.Л. Аряев. К.: Здоров'я, 2013. 456 с.
12. Миронова Г. А. Принцип особистої автономії у правовідносинах з надання паліативної допомоги. Проблеми модернізації приватного права в умовах євроінтеграції: збірник наукових праць / за заг. ред. Ю. В. Білоусова ; НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, Хмельницький університет управління та права. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2015. 532 с.
13. Притика Ю. Д. Теоретичні проблеми захисту прав учасників цивільних правовідносин в третейському суді. дис. ... док. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2006. 632 с.
14. Геращенко Т. Г. Автономія людини: філософсько-правовий аспект. Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції : зб. матеріалів ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 21-22 трав. 2016 р.). Суми: Видав. дім «Ельдорадо», 2016. С. 183–185.
15. Varelius J. The value of autonomy in medical ethics. *Medicine, Health Care and Philosophy*. 2006. №9. С. 377–388.
16. Стрельцов Є. Л. Державний суверенітет і суверенітет особистості: проблеми взаємовідносин. Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : матер. 2-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 20–21 вересня 2013 р.). Одеса: Фенікс, 2013. С. 48–60.
17. Савченко В. О. Право власності на своє тіло: межі суверенітету особистості. Від громадянського суспільства – до правової держави: міжнародна конференція молодих вчених та студентів (24 квітня 2015 р.), Збірник тез доповідей. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. С. 373–374.
18. Бермічева О. В. Індивідуальність людини і право на індивідуальність особи. Вісник Академії адвокатури України. 2011. № 3(22). С. 11–20.
19. Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу : монографія / за заг. ред. Н. С. Кузнецової. Одеса : Видавничий дім «Гельветика». 2021. 690 с.
20. Про встановлення медико-біологічних та соціально-психологічних показань для зміни (корекції) статевої належності та затвердження форми первинної облікової документації й інструкції щодо її заповнення: наказ МОЗ України від 05.10.2016 № 1041. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1589-16#Text>

Крушельницька Ганна Леонідівна

Приватноправове закріплення принципу поваги автономії особистості у сфері біомедичних технологій

Доступність досягнень науки і медицини для широкого кола суб'єктів цивільних правовідносин сприяє формуванню соматичних прав четвертого покоління, регулювання яких у всьому світі ґрунтується на принципах біоетики.

У зв'язку із цим наукова стаття присвячена дослідженню універсального біоетичного принципу поваги автономії особистості та його закріплення у нормах приватного права, які регулюють відносини у сфері розробки та використання біомедичних технологій. Зокрема, у статті аналізується визначення поняття автономії з точки зору філософії, психології, біоетики та юриспруденції. Відповідно з'ясовано, що філософський підхід до автономії базується на свободі волі та внутрішньому самовизначенні особи; з позиції психології автономія розглядається як стратегія поведінки, що характеризується незалежністю дій індивіда від зовнішнього впливу і примусу. Досліджується, що у юриспруденції автономія особистості проявляється через суб'єктивні права і обов'язки, які дають можливість особі діяти на власний розсуд. Водночас у контексті правовідносин, пов'язаних із використанням біомедичних технологій, автономія означає наявність в особі права на самовизначення, яке полягає в можливості самостійно, без зовнішнього примусу і впливу, вирішувати юридичну і фактичну долю власного тіла, здоров'я, життя. Також у статті розмежовуються поняття автономії та суверенітету особистості, оскільки часто у науковій літературі ці категорії ототожнюються. Обґрунтовується, що суверенітет стосується прав особи, які існують від природи, у той час як автономія пов'язана із правами, наданими державою і суспільством. У статті аналізуються норми цивільного, сімейного, медичного законодавства та ілюструється закріплення принципу поваги автономії особистості на прикладі конкретних особистих немайнових прав та можливість їхньої реалізації за допомогою біомедичних технологій. Відзначається факт обмеження принципу поваги автономії особистості за віком, дієздатністю та правовим положенням. Акцентується увага на репродуктивних правах фізичних осіб та медичній зміні (корекції) статевої належності. Окреслюється проблематика рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства у зв'язку із необхідністю нормативного вирішення низки питань, які стосуються можливості використання біомедичних технологій для зміни індивідуальності.

Ключові слова: автономія особистості; біоетичні принципи; біомедичні технології; соматичні права; рекодифікація.

Krushelnytska Hanna

Private law providing of the principle of respect for personal autonomy in the sphere of biomedical technologies

The availability of scientific and medical achievements for a wide range of subjects of civil legal relations contributes to the formation of somatic rights of the fourth generation, the regulation of which throughout the world is based on the principles of bioethics.

In this regard, the scientific article is devoted to the study of the universal bioethical principle of respect for the autonomy of the individual and its consolidation in the norms of private law, which regulate relations in the field of development and use of biomedical technologies. In particular, the article analyzes the definition of the concept of autonomy from the point of view of philosophy, psychology, bioethics, and jurisprudence. Accordingly, it was found that the philosophical approach to autonomy is based on free will and internal self-determination of the individual; from the point of view of psychology, autonomy is considered as a behavioural strategy characterized by the independence of individual actions from external influence and coercion. It is investigated that in jurisprudence the autonomy of the individual is manifested through subjective rights and duties that enable the individual to act at his own discretion. At the same time, in the context of legal relations related to the use of biomedical technologies, autonomy means that a person has the right to self-determination, which consists in the ability to independently, without external coercion and influence, decide the legal and actual fate of one's own body, health, and life. The article also distinguishes between the concepts of autonomy and individual sovereignty, as these categories are often equated in scientific literature. It is argued that sovereignty refers to the rights of the individual that exist by nature, while autonomy is related to the rights granted by the state and society. The article analyzes the norms of civil, family, medical legislation and illustrates the consolidation of the principle of respect for individual autonomy on the example of specific personal non-property rights and the possibility of their realization with the help of biomedical technologies. The fact of limiting the principle of respect for individual autonomy based on age, legal capacity and legal status is noted. Emphasis is placed on the reproductive rights of individuals and the medical change (correction) of gender identity. The issue of recodification (updating) of civil legislation is outlined in connection with the need for a regulatory solution to several issues related to the possibility of using biomedical technologies to change individuality.

Key words: personal autonomy; bioethical principles; biomedical technologies; somatic rights; recodification.

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v050.2023.5>

Мусіюк Тетяна Вікторівна,

аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
ORCID ID: 0000-0002-0952-0307

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ, ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ЯКІ ЗАЛИШИЛИСЯ БЕЗ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Постановка проблеми. В історичному плані Україна – молода незалежна республіка, яка самостійно будує свою політичну та економічну державність. Безумовно, у такий момент необхідно вивчити та узагальнити існуючий у передових держав досвід та знання у подібній сфері, щоб не повторювати вже пройдених помилок та промахів, особливо у правовому режимі воєнного стану. Тим більше, що у світовій практиці вже досить повно склалися певні стандарти у питаннях правового регулювання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Права та соціальна захищеність дітей в Україні повинна бути на рівні міжнародних стандартів за допомогою національних і міжнародних інституцій.

Станом на 30 вересня 2021 року в Україні 69 тисяч дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [1], а за даними Національної соціальної сервісної служби України у період з 24 лютого 2022 року по 1 квітня 2023 року регіональні служби у справах дітей виявили ще 8512 дітей, які з тих чи інших причин залишилися без батьківського піклування в умовах воєнного часу [2]. Вищезазначене й обумовлює важливість й актуальність обраної тематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання міжнародного захисту дітей – сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування, досліджуються у сучасній юридичній літературі. Питання щодо міжнародного захисту дітей – сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування, розглядали у своїх роботах такі

вчені правознавці як В.В. Андрєєв, Н.Б. Болотіна, В.Я. Бурак, Л.С. Волинець, К.В. Добромислов, М.Л. Захаров, О.І. Карпенко, Н.Ю. Максимова, О.Є. Мачульська, І.М. Сирота та інші. Але в роботах зазначених вчених не розглядалася проблема соціального захисту дітей – сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування з точки зору існуючих міжнародних стандартів захисту дітей – сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування. У даній статті ми розглядали праці деяких вчених, які розглядали міжнародні стандарти соціального захисту дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування. Так, Шумило М.М. розглядав міжнародні стандарти з погляду соціального захисту населення [8], а Сорочан Д.А. міжнародно-правові стандарти прав дитини розглядав з погляду ювенальної юстиції [14].

Метою статті є з'ясування та теоретичне обґрунтування основних нормативно-правових актів у сфері регулювання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, котрі можливо охарактеризувати як «стандарти» у мировій практиці правового регулювання у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Розвиток держави в сучасних умовах можливий тільки в глибокій кооперації з іншими державами незалежно від можливих відмінностей у політичній, економічній, соціальній структурі їх суспільств. Для регулювання відносин між державами створюються спеціальні організації-об'єднання, метою яких є створення норм, спрямованих на забезпечення

однорідного гарантованого дотримання прав і свобод особистості. Вироблені такими організаціями правові засоби захисту прав особистості, спрямовані насамперед на захист прав людини тією мірою, якою це дає можливість реалізації своїх можливостей задоволення своїх потреб, прийнято називати «міжнародними стандартами прав людини».

Відповідно до Академічному тлумачному словнику української мови стандарт це – єдина типова форма організації, проведення, здійснення чого-небудь [3], а юридичний словник характеризує стандарт як нормативно-технічний документ, що встановлює комплекс норм, правил, вимог до об'єкта стандартизації, затверджений компетентним державним органом [4]. Взагалі термін «стандарт» означає певний еталон, мірило, відносно якого вимірюються певні процеси, предмети, явища [5].

Констатуючи викладене, ми можемо сформулювати поняття стандарту міжнародного права як одного з основоположних засад міжнародного права щодо обов'язків держав-учасниць міждержавних об'єднань у формуванні ефективних умов реалізації прав людини відповідно до прийнятого рівня можливості користування відповідними благами. Якщо конкретніше, реалізацію прав людини, включаючи права дитини, необхідно розглядати не як нескінченний процес, а як результат набуття, користування і розпорядження конкретним благом у сфері індивіда. Безумовно, нас особливо цікавлять міжнародні соціальні стандарти соціального захисту дітей, дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, оскільки саме діти є найбільш уразливою категорією населення, оскільки, маючи рівні права з іншими, фактично мають набагато менші можливості їх реалізації.

При цьому необхідно розуміти, що більшість соціально-економічних прав мають характер принципів та не забезпечуються безпосереднім правом захисту у судовому порядку. Так, якщо положення Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [6] підлягають застосуванню без застережень, то положення Міжнародного пакту про соціальні, економічні та культурні права [7] реалізуються поступово залежно від матеріальних можливостей держави. Тому ми повністю підтримуємо погляд М.М. Шумило на визначення соціальних стандартів у сфері соціального захисту як соціальному мінімуму, який встановлений міжнародними нормативно-правовими актами та є обов'язковими для країн-підписантів, наявність якого дає можливість непрацездатним особам

реалізувати свої права у повному обсязі нарівні з працездатними [8, с. 244].

Пристаючи безпосередньо до аналізу існуючих міжнародних стандартів соціального захисту дітей, дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування, необхідно зазначити, що «розвиток у політичній і правовій думці загальних ідеалів про рівні права та свободи всіх людей тривалий час не торкався прав дитини» [9, с. 198].

Економічне становище більшості світових держав після закінчення Першої світової війни знаходилося в дуже плачевному стані. Соціальний стан людей, особливо дітей, був жахливий. Світова громадськість звернула увагу на необхідність створення потужного міжнародного альянсу захисту дітей, який мав би свої представництва у всіх куточках світу.

В результаті об'єднання зусиль громадських рухів у Лондоні («Рятуйте дітей»), у Швеції («Рада-Бернен») та інших європейських рухів у 1920 році засовується «Міжнародний союз порятунку дітей». У 1923 року «Міжнародний союз порятунку дітей» приймає в Женеві декларацію із захисту дітей, а вже 1924 року п'ятою Асамблеєю Ліги Націй схвалено та затверджено «Декларацію прав дитини».

«Декларація прав дитини» стала першим міжнародним документом, в якому ставилася проблема прав дитини. У дуже простих термінах Декларація визначає обов'язки дорослих щодо дітей:

1. Дитина має бути забезпечена засобами, необхідними для її фізичного та духовного нормального розвитку.
2. Дитина має бути нагодована; хвора дитина має бути забезпечена допомогою; дитина, що помиляється, повинна бути поправлена; сирота та бездомна дитина повинні отримати притулок та підтримку у скрутну хвилину.
3. Дитина повинна отримувати допомогу у важкий час випробувань насамперед.
4. Дитина повинна рости в атмосфері кохання і бути захищеною від усіх форм експлуатації.
5. Дитина повинна виховуватися у свідомості, що її найкращі якості повинні служити на користь іншим людям.

Саме Женевська «Декларація прав дитини» стала фундаментальним каменем у системі міжнародного розвитку правових ініціатив стосовно прав дітей.

Після закінчення Другої світової війни замість Ліги Націй створюється Організація Об'єднаних Націй (ООН). Одним із перших документів, прийня-

особливий захист та допомогу, надані державою для дитини, «який тимчасово чи постійно позбавлений свого сімейного оточення або який у його власних найкращих інтересах не може залишатися в такому оточенні». Зокрема, «держави-учасниці відповідно до своїх національних законів забезпечують заміну догляду за такою дитиною. Такий догляд може включати, зокрема, передачу на виховання, «ка-фала» за ісламським правом, усиновлення або, у разі потреби, поміщення до відповідних установ по догляду за дітьми.

Можна констатувати, що Конвенція про права дитини є основним міжнародним актом у сфері захисту дітей та визначає «юридичну відповідальність держав щодо дітей». Конвенція проголошує дитину повноцінною та повноправною особистістю, самостійним суб'єктом права та встановлює, що у всіх діях щодо дітей, незалежно від того, чи робляться вони державними чи приватними установами, які займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється найкращому забезпеченню інтереси дитини. Таким чином Конвенція створила правові підстави для визнання та реалізації прав дітей в Україні та інших країнах світу.

Держави-учасниці взяли зобов'язання «приділяти першорядну увагу правам дітей, їх виживанню, захисту та розвитку», домовившись слідувати програмі з поліпшення життя дітей: «прагнути сприяти в міру можливості якнайшвидшої ратифікації та здійснення Конвенції про права дитини; розгорнути програми з надання інформації про права дітей з урахуванням різних культурних та соціальних цінностей у різних країнах; прагнути вжити рішучих заходів на національному та міжнародному рівнях, щоб зміцнити здоров'я дітей, забезпечити дорядкову медичну допомогу та знизити дитячу та дитячу смертність у всіх країнах та серед усіх народів; сприяти забезпеченню чистою водою всіх дітей у всіх громадах, а також загальному доступу до добрих санітарних умов; прагнути забезпечити оптимальне зростання та розвиток у дитинстві на основі заходів, спрямованих на викорінення голоду, недоїдання, щоб, таким чином, звільнити мільйони дітей від трагічних страждань у світі, який має у своєму розпорядженні засоби, щоб прогодувати всіх своїх мешканців; прагнути зміцнити роль та становище жінок; сприяти відповідальному плануванню чисельності сім'ї, забезпеченню інтервалів між дітонародженням, грудному вигодовуванню та безпечному материнству; сприяти повазі ролі

сім'ї у забезпеченні дітей та підтримувати зусилля батьків, інших піклувальників та громад у забезпеченні харчування та лікування дітей, починаючи з ранніх етапів дитинства до юнацького віку; визнати особливі потреби дітей, які розлучені зі своїми сім'ями; прагнути здійснити програми, які знизять рівень неписьменності та нададуть усім дітям можливість здобуття освіти незалежно від їх походження та статі, які підготують дітей до трудової діяльності та нададуть можливості для здобуття освіти протягом усього життя, наприклад, шляхом професійної підготовки; і які дадуть дітям можливість досягти повноліття, відчуваючи підтримку та у сприятливих культурних та соціальних умовах; прагнути полегшити тяжке становище мільйонів дітей, які живуть в особливо важких умовах, – таких, як жертви апартеїду або іноземної окупації, сироти та діти-безпритульні, діти трудящих-мігрантів, та жертви стихійних лих та катастроф, спричинених діяльністю людини, діти-інваліди та діти, що піддаються жорсткому поводженню, що живуть у несприятливих соціальних умовах і піддаються експлуатації; допомагати дітям-біженцям, щоб вони укоренилися в новому житті; прагнути забезпечити особливий захист працюючих дітей та ліквідувати незаконну дитячу працю; зробити все можливе для забезпечення того, щоб діти не стали жертвами незаконного застосування наркотиків; рішуче прагнути захистити дітей від лих війни та вживати заходів, спрямованих на запобігання у майбутньому збройним конфліктам, щоб повсюдно забезпечити дітям мирне та безпечне майбутнє; пропагувати у процесі освіти дітей значення миру, розуміння та діалогу; гарантувати основні потреби дітей та їхніх сімей навіть у період воєн та в районах, де відбуваються насильницькі дії, закликаємо до дотримання періодів затишшя та створення спеціальних коридорів безпеки там, де все ще тривають війна та насильство; на всіх рівнях прагнути вжити спільних заходів щодо захисту навколишнього середовища, щоб усі діти могли жити у більш безпечному та екологічно здоровому майбутньому; прагнути розгорнути глобальне наступ на злидні, що принесло б безпосередню користь у справі забезпечення благополуччя дітей, заслуговують на першочергову увагу вразливість і особливі потреби дітей у країнах, що розвиваються, зокрема в найменш розвинених країнах».

На основі принципів Конвенції було сформульовано багато інших міжнародних регіональних та національних стандартів прав дитини. До таких, зокрема, належать Всесвітня Декларація

переконань, національного чи соціального походження, економічного положення або народження, яке має на меті або наслідком знищення або порушення рівності відносини в галузі освіти і, зокрема:

а) Закриття для будь-якої особи або групи осіб доступу до освіти будь-якого ступеня чи типу;

б) Обмеження освіти для будь-якої особи або групи осіб нижчим рівнем освіти;

с) створення або збереження окремих систем освіти або навчальних закладів для будь-яких осіб або групи осіб, крім випадків, передбачених положенням розділу II цієї Рекомендації;

д) Положення, несумісне з гідністю людини, до якої ставиться будь-яка особа чи група осіб».

Висновки. Таким чином, до теперішнього часу у сфері міжнародного співробітництва у галузі захисту прав дитини сформувався значний блок нормативних актів, які в науці прийнято називати «стандартами захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування». У змістов-

ному плані ці документи охоплюють взаємопов'язані аспекти: права дитини на різних галузях, включаючи питання усиновлення, формування толерантності, заборона дискримінації та протидії нетерпимості.

Загалом, слід зазначити, що ефективність правових стандартів захисту прав дитини значною мірою залежить не тільки від якості принципів та норм, а й від взаємодії з універсальними та внутрішньодержавними принципами, нормами, механізмами. В умовах посилення глобальних інтеграційних процесів універсалізація принципів та норм у галузі захисту прав дитини має об'єктивний характер. Удосконалення законодавства України в галузі прав дитини, включаючи реалізацію прав дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, має здійснюватися на основі принципів та норм міжнародного права. Тут насамперед слід ратифікувати вже прийняті акти та зосередити зусилля на їх здійсненні на внутрішньодержавному рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. В Україні майже 69 тисяч дітей-сиріт і позбавлених батьківського піклування – Мінсоцполітики. URL : <https://suspilne.media/167932-v-ukraini-majze-69-tisac-ditej-sirit-i-pozbavlenih-batktivskogo-pikluvanna-minsocpolitiki/> (дата звернення: 25.08.23).
2. Війна і сирітство: скільки дітей в Україні залишилися без батьків та як змінився рівень їхнього усиновлення : Юридична газета від 26 травня 2023 року: URL : <https://jur-gazeta.com/> (дата звернення: 25.08.23).
3. Академічний тлумачний словник (1970–1980). Словник української мови. URL : <http://sum.in.ua/s/standart> (дата звернення: 25.08.23).
4. Юридичний словник, Збірник юридичних термінів, 2019 р. URL : <http://mego.info/%D1%8E%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D1%8E%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%B2> (дата звернення: 25.08.23).
5. Юридична енциклопедія в 6 т. / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Ред-кол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана. – Т. 5: П-С. – 2003. – 736 с.
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 27.08.23).
7. Міжнародного пакту про соціальні, економічні та культурні права. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 27.08.23).
8. Шумило М.М. Міжнародні стандарти в сфері соціального захисту. *Університетські наукові записки*. 2012, № 3 (43), с. 243–249.
9. Міжнародне право: навч. посібник /за заг. ред. М.В. Буроменського. URL : https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/Int-Pravo.pdf (дата звернення: 28.08.23).
10. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL : <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version-> (дата звернення: 25.08.23).
11. Декларація прав дитини. Проголошена Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 20 листопада 1959 року. URL : <https://chl.kiev.ua/Default.aspx?id=331> (дата звернення: 02.09.23).
12. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 02.09.23).
13. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»). Організація Об'єднаних Націй. Правила, Міжнародний документ від 29.11.1985 р. URL : https://docs.dtki.ua/doc/995_211 (дата звернення: 02.09.23).
14. Сорочан Д.А. Міжнародно-правові стандарти прав дитини та ювенальна юстиція. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*. Харків. 2019. С. 207–208.
15. Конвенція з подолання дискримінації в освіті. Прийнято 14 грудня 1960 року Генеральною конференцією Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174#Text (дата звернення: 03.10.23)

Мусіюк Тетяна Вікторівна

Міжнародні стандарти захисту дітей, дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування

Наукова стаття присвячена дослідженню міжнародних стандартів захисту дітей, дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування. Проаналізовано низку нормативно-правових актів у сфері соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. В усіх країнах світу існує така категорія населення, яка потребує особливої уваги, це діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування. В умовах війни, девальвації моральних цінностей, різкого зниження життєвого рівня населення збільшується кількість бездоглядних, безпритульних дітей. У нових соціально-економічних умовах проблеми захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, не тільки не втратили своєї актуальності, а навпаки набули особливої гостроти.

Метою статті є з'ясування та теоретичне обґрунтування основних нормативно-правових актів у сфері регулювання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, котрі можливо охарактеризувати як «стандарти» у мировій практиці правового регулювання у цій сфері. Економічне становище більшості світових держав після закінчення Першої світової війни знаходилося в дуже плачевному стані. Соціальний стан людей, особливо дітей, був жахливий. Світова громадськість звернула увагу на необхідність створення потужного міжнародного альянсу захисту дітей, який мав би свої представництва у всіх куточках світу. «Декларація прав дитини» стала першим міжнародним документом, в якому ставилася проблема прав дитини. Конвенція про права дитини – це перший і основний міжнародно-правий документ високого міжнародного рівня, який має велику обов'язкову силу стосовно широкого спектру прав дитини. При дослідженні міжнародних джерел було також проаналізовано у сфері захисту прав дитини Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) від 29.11.1985 р. У своїх висновках автор говорить про те що, до теперішнього часу у сфері міжнародного співробітництва у галузі захисту прав дитини сформувався значний блок нормативних актів, які в науці прийнято називати «стандартами захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування». У змістовному плані ці документи охоплюють взаємопов'язані аспекти: права дитини на різних галузях, включаючи питання усиновлення, формування толерантності, заборона дискримінації та протидії нетерпимості.

Ключові слова: соціальний захист; дитина-сирота; дитина позбавлена батьківського піклування; становлення; законодавство; правове регулювання; захист.

Musiuk Tetiana

International child protection standards, orphan children and children who are left without parental care

The scientific article is devoted to the study of international standards for the protection of children, orphans and children deprived of parental care. The author analyses a number of legal acts in the field of social protection of orphans and children deprived of parental care. In all countries of the world, there is a category of the population that requires special attention – orphans and children deprived of parental care. In the context of war, devaluation of moral values, and a sharp decline in living standards, the number of neglected and homeless children is increasing. In the new socio-economic conditions, the problems of protecting the rights of orphans and children deprived of parental care have not only not lost their relevance, but have become particularly acute. The purpose of the article is to clarify and provide a theoretical justification of the main legal acts regulating social protection of orphans and children deprived of parental care, which can be characterised as "standards" in the world practice of legal regulation in this area. The economic situation of most world countries after the end of the First World War was in a very deplorable state. The social situation of people, especially children, was terrible. The world community drew attention to the need to create a powerful international alliance for the protection of children, which would have its offices in all parts of the world. "The Declaration of the Rights of the Child was the first international document to address the issue of children's rights. The Convention on the Rights of the Child is the first and main high-level international legal instrument that is highly binding on a wide range of children's rights. In the course of the study of international sources, the author also analysed the United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (the Beijing Rules) of 29.11.1985 in the field of child protection. In his conclusions, the author states that, to date, a significant block of normative acts has been formed in the field of international cooperation in the field of child protection, which are commonly referred to in science as "standards for the protection of the rights of orphans and children deprived of parental care". In terms of content, these documents cover interrelated aspects: the rights of the child in various fields, including adoption, tolerance education, prohibition of discrimination and combating intolerance.

Key words: social protection; orphan; child deprived of parental care; formation; legislation; legal regulation; protection.

ПРАКТИЧНА ЦИВІЛІСТИКА

УДК 347.63:342.726-053.2:355.271

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v050.2023.6>

Глиняна Катерина Михайлівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0000-0002-1778-1021

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Постановка проблеми. Сьогодні Україна живе в умовах війни, яка здавалася неможливою і недоцільною, однак це реальність, а сама можливість такої війни показує, перш за все, абсолютну нездатність, а іноді і марність діяльності окремих міжнародних організацій, а також лише декларативність багатьох норм міжнародного гуманітарного права для забезпечення захисту цивільних прав дитини, в умовах військових дій, коли потрібна негайна допомога.

В умовах війни, коли дитина потребує негайного захисту, було б недоцільно розглядати дитину, як суб'єкт правових відносин, тому що вона, незалежно від віку позбавлена будь яких можливостей приймати рішення, стосовно свого становища, а в умовах військових дій дуже часто, це становище жертви, але дитина в залежності від віку може оцінювати ситуацію, в якій вона знаходиться, а також, бути свідком злочинів росії, проти українських дітей. Визначення ціннісних пріоритетів в питанні захисту цивільних прав дитини, дає можливість усвідомити, що захист цих прав, об'єднує сферу цінностей, і сферу правових норм, які необхідні для забезпечення захисту прав дитини.

Стан дослідження теми. За останні роки в роботах сучасних юристів розглядалися різноманітні аспекти правового захисту дітей, багато з них не втратили своєї актуальності і в сучасних умовах, такі як проблеми формування та реалізація державної політики, щодо захисту цивільних прав дітей в Україні, в публікаціях таких авторів як М. М. Біленська, А. В. Дакал, К.Є. Дубовицька, Л. Кривачук, Є. М. Лібанова, Р. А. Майданик, Н. О. Опольська, Я. Ф. Радиш, проблемами захисту немайнових прав дитини за цивільним правом України займалися І. В. Жилінкова, О. Козак,

Т. В. Лобанова, Є. А. Мухамєдова, К. Е. Поджаренко. Р. О. Стефанчук, А. О. Янчук, дослідженням механізму міжнародного права, щодо захисту прав дітей стали предметом наукових праць О. І. Вінгловської, Н. М. Оніщенко О. Л. Львова, Л. Ю. Малюги, Д. Морісон, С. Л. Сунєгіна та багатьох інших.

Мета статті полягає в прагматичному розгляді можливостей удосконалення нормативно – правової бази захисту цивільних прав дитини з погляду її прагматичної переоцінки з урахуванням сучасних умов суспільного життя в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перелік порушених Росією цивільних прав дитини може бути дуже великим, але такі її основні права як право на життя, виживання, сім'ю та опіку батьків, гідність, допомогу, здоров'я, психічне здоров'я повинні бути захищені першочергово.

Визначення способів цього захисту залежить від того, яке само із цивільних прав було порушено, а також від того, як це порушення перешкоджає здійсненню інших цивільних прав.

В умовах військових дій, серед багатьох цивільно-правових способів захисту прав дитини, через низку обставин, які унеможливають їх застосування (наприклад, через суд або за допомогою суду), по суті залишається один, найдієвіший спосіб – це примусове припинення дії, що порушують права дитини, а також відновлення положення яке існувало до цього – іноді це дуже складно, особливо коли йдеться про здоров'я дитини, та її право на психологічне здоров'я.

Війна змусила переглянути багато питань пов'язаних з даною проблемою, але деякі з них потребують негайного рішення, і, насамперед, практичного застосування всіх можливих спосо-

бів захисту прав дитини, особливо під час військових дій, при відсутності заходів, необхідних для отримання реального результату. Не зупиняючись докладно на визначенні та співвідношенні таких понять як «спосіб» та «засіб» захисту цивільних прав дитини, треба зазначити, що у даному випадку це може мати практичне значення.

Поняття «спосіб» та «засіб» захисту прав дитини, при багатьох спільних ознаках можуть бути використанні у різному контексті тому що поняття «засіб» захисту має ширші межі свого застосування.

Так, наприклад, відповідно до ч. 5 ст. 55 Конституції України «кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звернутися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна» [1].

Разом з тим, оскільки поняття «спосіб» та «засіб» захисту цивільних прав дитини сприймаються як тотожні, то зараз, коли потрібна дієва практична допомога для захисту цих прав, використання того чи іншого поняття, пов'язано з її конкретними цілями, а також обставинами при яких така допомога може бути реалізована.

В тих умовах, в яких зараз опинилися українські діти, дуже складно виділити, яке саме з їх цивільних прав потребує першочергового захисту, але не визиває сумніву, що право на життя, виживання, здоров'я, психічне здоров'я дитини вимагають особливого захисту.

На думку Р. О. Стефанчука, А. О. Янчука та ін., для цього потрібно підходити до поняття «здоров'я» не тільки як загальнофілософської категорії, тому що з цієї позиції вона носить об'єктивний психофізичний характер, і існує за межами правового впливу, а також і з загального розуміння цього поняття, яке має своє спеціально правове значення, і виступає як певний об'єкт правовідносин, а також як певна соціальна цінність, яка попри загального характеру має конкретну юридичну природу, таке визначення поняття «здоров'я» дає змогу визначити його спеціальну галузеву цивільно-правову незалежність до категорії немайнових прав, що робить цю категорію такою, що набуває ознак юридичної небайдужості [2 с. 94].

Слід також зауважити, що в умовах війни далеко не всі способи захисту особистих немайнових прав дитини можуть бути застосовані, і вибірковий підхід до них пов'язаний з можливістю їх застосування, що потребує розроблення обґрунтованих практичних рекомендацій для забезпечення

більш належного захисту прав дитини і не тільки сьогодні, но і діючих на перспективу.

В результаті примусової депортації українських дітей, яка відбувалась і відбувається зараз на тимчасово окупованих територіях, росія порушила вже всі основні цивільні права дітей: на життя, громадянство, сім'ю та піклування батьків, та багато інших, а вже на території росії відбулось також примусове, їх усиновлення, тому відміна прав усиновлення, повернення дітей до сімей потребує використання спеціального способу захисту цього немайнового цивільного права дитини.

Права дитини, захист яких передбачається нормами міжнародного гуманітарного права, базується на взаємних зобов'язаннях держав, за порушення яких, міжнародне право вимагає покарання, але виникає питання, коли і як таке покарання може бути здійснено.

Складність застосування норм міжнародного гуманітарного права, полягає в тому, що на відміну від передбачених цим правом зобов'язань, зобов'язання, які пов'язані з дотриманням прав дитини належать до зобов'язань (*erga omnes*) щодо всіх, і не є двосторонніми, але в цьому випадку, оскільки порушення росією цивільних прав дитини в Україні, стосується всіх членів міжнародного співтовариства, тому всі держави мають юридичний інтерес до захисту цих прав.

Категорія «юридичний інтерес» є традиційною категорією для цивільного права, але в контексті даної проблеми, дуже важливо щоб цей юридичний інтерес не обмежувався лише сприянням в розгляді цього питання, сьогодні потрібна участь кожної міжнародної організації для остаточного вирішення цього питання.

Міжнародні-правові зобов'язання держав, це обумовлені загально визнаними нормами і принципами міжнародного права, добровільно взяті на себе обов'язки, стосовно захисту прав дитини, і насамперед, обов'язки з виконання положень норм міжнародного гуманітарного права, а також інших міжнародних актів, які гарантують захист цивільних прав дитини на міжнародному рівні.

Але реалізація всіх цих зобов'язань залежить від того, і це обов'язкова вимога, як кожна держава виконує взяті на себе зобов'язання по забезпеченню реального захисту прав дитини.

Механізм реалізації цих зобов'язань дуже складний, тому що, як показує практика, кожна держава виходить зі своїх інтересів, як, наприклад, росія, яка через свої злочинні інтереси, порушила вже всі міжнародні зобов'язання, пов'язані

із захистом прав дітей, тому найбільш доцільним є заключення двосторонніх договорів, виконання яких було б гарантовано кожною із держав.

Підписання таких міжнародних договорів може стати важливим фактором забезпечення захисту прав дітей і на міжнародному рівні, тому що дає можливість для більш конструктивного діалогу, окремо з кожною країною, яка приєдналася до міжнародних актів захищаючих цивільні права дитини, а також збільшення міжнародно-правової відповідальності за їх невиконання.

Міжнародно-правова відповідальність – це юридичні наслідки, що настають для суб'єкта міжнародного права в результаті порушення ними міжнародно-правового зобов'язання.

Застосування норм міжнародного права у внутрішньодержавної сфері, припускає добровільно виконання міжнародних зобов'язань і відповідно до ст. 27 Віденської Конвенції про права міжнародних договорів 1969 р. (Україна приєдналася до цієї конвенції у 1986 р.), держава – учасниця не може посилатися на положення свого внутрішнього права, як спосіб виправдання для невиконання цього договору [3].

Спроби кодифікації норм міжнародно-правової відповідальності, як підкреслює С. О. Коваленко, не призвели до появи універсальної Конвенції, і еволюції поняття «міжнародно-правова відповідальність», це перехід від матеріальної відповідальності держав чи держави, за заподіяну шкоду майна іноземним громадянам і іноземному капіталу, до відповідальності держав за агресію, військові злочини, проведенні політики геноциду, що відповідає вимогам часу [4, с. 114].

Виконання зобов'язань забезпечення захисту цивільних прав дитини, на рівні міжнародних організацій ґрунтується тільки на розумінні справжнього становища дітей, які потребують негайної допомоги, але і це іноді, через різні обставини, дуже складно зробити, тому що сьогодні відсутні єдині правила підходу до визначення не тільки об'єктивних критеріїв оцінювання справжнього становища дітей, но і відсутня концептуальна основа, для розробки механізму реалізації забезпечення цього захисту, не тільки на рівні міжнародних організацій, но і на рівні національного законодавства, що призводить до нескоординованих дій між органами центральної та місцевої виконавчої влади на національному рівні, а також до координації дій з міжнародними організаціями для захисту прав дітей.

Дещо подібне ми спостерігаємо сьогодні і в Україні, і пов'язано це з необхідністю адаптації

національного законодавства до європейських правових стандартів захисту прав дитини, які припускають наявність відповідної нормативно-правової бази в кожній країні, яка б відповідала всім вимогам міжнародних актів, метою яких є можливість забезпечення прав дитини за будь-яких обставин.

Можливість реального захисту цивільних прав дитини, особливо в умовах військових дій, залежить, в першу чергу, від рівня виконавчої дисципліни, яка ґрунтується на відповідальності тих, хто повинен його забезпечити.

Для реалізації належного рівня виконавчої дисципліни, насамперед, необхідно чітко та конкретно формулювання поставленої задачі, у даному випадку, це алгоритм дій осіб чи організацій, які особисто відповідають за те, що такий захист буде гарантований у повному обсязі, а також контроль за тим наскільки професійно і своєчасно це буде зроблено.

Відповідальність – це загальносоціологічна категорія, яка виражає свідоме ставлення до своїх обов'язків, соціальних норм і цінностей, що стосується цивільно-правової відповідальності, то це – встановлені законом юридичні наслідки за невиконання, або неналежне виконання особою обов'язків, зобов'язань, що пов'язанні з порушенням суб'єктивних цивільних прав.

Існуюча у суспільній свідомості норма соціальної відповідальності, це завжди очікування, віра в те, що людина, навіть коли вона конкретно і не відповідає за щось, наприклад, надання необхідної комусь медичної допомоги, обов'язково допоможе, навіть не будучи медиком. Сьогодні це особливо яскраво виявилось у діяльності волонтерів, які з перших днів війни здійснюють неоцінену допомогу в забезпеченні захисту цивільних прав дітей, і, насамперед, це її право на життя.

Юридична відповідальність це різновид соціальної відповідальності, який закріплений у законодавстві і забезпечений державою юридичний обов'язок.

Підставою юридичної відповідальності, як і цивільно-правової є вчинення правопорушення, за умови наявності правової (договірної- правової) норми, що встановлює міру відповідальності за нього.

В умовах війни, і це обов'язково треба брати до уваги, на жаль, є вже багато прикладів того, що відсутність необхідного, для належного захисту прав дитини, рівня виконавчої дисципліни, призвело до дуже сумних, а іноді трагічних результатів; це і невживання превентивних захо-

дів, які б унеможливили примусову депортацію дітей з тимчасово окупованих територій, не своєчасно, а також неналежна якість медичної допомоги, особливо психологічної, а головне – це неефективність заходів, особливо органів місцевого самоврядування, які, відповідно до закону наділені владними повноваженнями, але коли йдеться про «особисту відповідальність», дуже швидко перекладають цю відповідальність на центральні органи влади, або інших осіб, тому що «особиста відповідальність» це не тільки особиста характеристика людини, це і безліч обов'язків, однак це і безліч можливостей для їх виконання, но для цього потрібно розуміння того, що саме від дій місцевої влади залежить життя дітей.

Ми вже неодноразово зупинялися на тому, що визначення понять в процесі наукового дослідження має і методологічне значення, тому що забезпечує точність і однозначність їх використання.

Правові цінності і цінності права, виступаючи двома головними системами нормосфери та аксіосфери права, розширюють зміст самого поняття «захист цивільних прав дитини». Пов'язано це з тим, що при певних умовах, цей захист можливо здійснити спираючись на норми цивільного права, або на норми міжнародного-гуманітарного права, в інших, особливо в умовах війни, дуже часто вживаються такі поняття, як «цінність життя», «цінність здоров'я та сім'ї», «справедливість», «безпека», «допомога» та багато інших, які притаманні аксіосфері права, але за будь-яких умов, є основоположними цінностями права.

В умовах війни, захист права дитини на здоров'я, його психічне здоров'я є, і імовірно буде і після війни, проблемою національного значення, яка потребує цілісного трансдисциплінарного підходу, який має бути заснований на синтезі гуманітарних, природничих та медичних дисциплін, що дає змогу, при дотриманні основних принципів системного аналізу, дати єдине цілісне уявлення з цього питання, яке засноване на єдиних концептуальних підставах.

Відношення поняття «психічне здоров'я дитини» до правової категорії, та його розгляд як немайнового права дитини, потребує і розробку правового механізму для реалізації забезпечення цього права дитини, в сучасних умовах, і це дуже важливо, треба щоб цей механізм був динамічною системою правових норм, засобів, заходів, для створення умов для практичної реалізації цього права дитини.

У повсякденному житті, оцінюючи багато питань, пов'язаних, з забезпеченням захисту цивільних прав дитини, крізь приму наших особистих переконань та цінностей, ми не завжди об'єктивно можемо оцінити не тільки їх істинний зміст, але і їх значення для подальшого життя дитини, але що стосується поняття «право на психічне здоров'я дитини», то його треба розглядати не тільки з точки зору його значення для самої дитини, (приймаючи до уваги негативний вплив на психіку дитини війни), але подальшого розвитку української нації.

Адаптація дітей до умов мирного життя може бути дуже довгою та неоднозначною, тому необхідно зробити, навіть в умовах війни, все можливе для збереження їх психічного здоров'я, а для цього потрібне розмежування понять «психічне здоров'я» та «психологічне здоров'я», тому що це має значення для розробки методики надання психологічної допомоги. Використання для цього всього арсеналу методів природничих дисциплін, особливо в такий кризовий період як війна, перш за все, потребує щоб воно було не тільки раціональним, але і відповідало конкретним обставинам, в яких знаходиться дитина, оскільки від цього залежить можлива передбачуванність результатів надання психологічної допомоги.

На побутовому рівні поняття «психічне здоров'я» та «психологічне здоров'я» сприймаються як тотожні, можливо це пов'язано з тим, що «психічне здоров'я» – це рівень психологічного благополуччя, який визначається не тільки відсутністю психічних захворювань, а і рядом інших факторів, соціально-економічних, біологічних та інших, і розглядається як широке міждисциплінарне поняття.

На думку Д. Костюка, психологічне здоров'я, безумовно, пов'язано з психологічним здоров'ям, оскільки воно створює базу психологічного здоров'я, але ці поняття слід розмежувати, так як для кожного із них властивий свій зміст, критерії, умови формування [5 с. 45-47]. Якщо поняття «право дитини на психічне здоров'я» та «право дитини на психологічне здоров'я» є правовими категоріями, безумовно, це потребує і відповідного правового захисту, і як зазначала І. В. Єршова – Бабенко, розуміння психіки як гіперсистеми синергетичного порядку, підпадає під дію відомих та прийнятих законів, а також тих, які наразі ще не отримали визначення, але вже зрозуміло, що вони є, і це є підтвердженням тези о необхідності формування цілісного уявлення про психіку [6 с.149].

Особливого значення необхідність правового захисту психічного здоров'я дитини набуває в умовах війни, коли індивідуальні особливості психічних процесів, властиві також і дитині, як збудженість, емоційність, чутливість, можуть призвести до психічних розладів, таких як депресія, посттравматичний стресовий розлад, розлади настрою, іноді і шизофренія.

У лінійній класифікації систем наукового знання, психологія займала проміжне місто між природничими та суспільними науками, однак сьогодні до неї потрібен зовсім інший підхід, оскільки багато понять використаних у психології, застосовуються і в інших дисциплінах, у даному випадку, йдеться про юриспруденцію, під якою розуміється теоретична так і практична діяльність в галузі права.

Нормативістське визначення права як системи формально визначених норм, виступаючих як державно-владний критерій правомірної поведінки, розглядає право, виключно як об'єктивну логічну форму, абстраговану від соціального, психологічного, історичного походження у «чистому вигляді» [7].

Однобічність такого підходу, призводить до неможливості застосування деяких норм цивільного права на практиці, особливо у кризовій ситуації, коли це безпосередньо стосується захисту цивільних прав дітей. Можливо це може бути пов'язано з їх формальною визначеністю, обов'язковим дотриманням правових приписів, що, безумовно, є необхідною умовою їх функціонування. Але сьогодні тому і потрібно удосконалення і конкретизація існуючих правових норм, а можливо і скасування застарілих норм, для формування нових правових норм, правових установок, які б відображали конкретні потреби суспільства, а також призвели б їх до життєвих потреб забезпечення цивільних прав дитини ,залежно від конкретних обставин.

В умовах військових дій, ці конкретні обставини можуть бути непередбачуваними, але і до них потрібно ставитись, як до об'єктивної реальності, в якій треба зберегти не лише життя дитини, а також її психічне здоров'я, що дуже складно зробити, коли не тільки психіка дитини, але і психіка дорослих не витримує психологічних навантажень від всіх злочинів, які рф постійно здійснює на території України, і метою яких є дестабілізація психічного стану цивільного населення.

Порушуючи всі міжнародні документи, в яких розглядалась проблема прав дитини, забезпечення її нормального фізичного, психологічного

розвитку рф, порушила положення всіх міжнародних актів, що стосуються абсолютної заборони на жорстоке поводження у будь-якому випадку без винятку.

В Україні в умовах військових дій, діти живуть, як це трактується в психології в «системі психологічної реальності», в якій відбуваються найбільш істотні і значущі для неї процеси і зміни, що впливають на їх мислення і поведінку, і що особливо важливе для практичної роботи дитячих психологів, це те, що в понятті «психічна реальність» міститься ідея цілісного інтегративного розуміння, а в залежності від віку дитини, воно може бути більш менш розвиненим [8].

Наскільки наше визначення поняття «право дитини на психічне здоров'я», відповідає європейським стандартам, наразі важко визначити, але на нашу думку, це питання доцільно вирішувати у рамках двосторонніх міжнародних договорів, з урахуванням специфіки законодавчої бази кожної країни.

Конвенція про права дитини 1989 р., передбачає – якщо йде війна, то країна повинна зробити все можливе, щоб захистити своїх дітей. Такі діти повинні отримати статус постраждалих та безкоштовні медичні послуги, в тому числі і психологічні, мати доступ до якісних послуг з реабілітації, оздоровлення та освіти.

Це питання є для України дуже болючим, ще у 2014 р. співробітники «Всеукраїнської мережи захисту прав дітей, «працюючи в сірій зоні», в Луганської та Донецької областей, зіткнулися з тим, що там діти не мають можливостей отримати медичну допомогу або освіту.

В Україні і сьогодні, в умовах війни, є багато громадських об'єднань які займаються захистом дітей, такі як: Всесвітня організація «Школа – територія миру»; ЮНІСЕФ – Велика Британія; Фонд порятунку дітей; Всеукраїнська організація «Український фонд Благополуччя дітей»; Міжнародна благодійна організація «Надія і житло для дітей» та багато інших.

Громадські об'єднання не є філіями держави, це самостійні ланки суспільної системи, що мають свої функції та соціальне призначення, але діють у рамках правового режиму, який встановлено державою, наприклад, Закону № 2460 від 16.06.1996 р. «Про об'єднання громадян».

Але за ці роки відбулися зміни які вплинули і на діяльність цих організацій, що стосується діяльності ЮНІСЕФ, то з перших днів війни в Україні її співробітники, чомусь зайняли вичікувальну позицію, що позначилася на рівні їх реальної допомоги.

У травні 2023 р. Мінреінтеграції Україні відкрили Центр захисту прав дитини, якій повинен протидіяти російським злочинам, центр буде працювати з дітьми які стали жертвами злочинів, чи були їх свідками, проводитимуть медичне обстеження, надаватимуть необхідну допомогу, а також було презентовано план дій Bring Kids Back UA, це план комплекс заходів як української влади, так і міжнародних організацій у захисті прав маленьких українців [9].

Дуже велику допомогу, особливо для відновлення психоемоційного стану дітей надають волонтери, так волонтерська спілка «Поруч», проводить благодійні фестивалі для дітей-переселенців у Києві, головною метою яких є допомога дітям адаптуватися та соціалізуватися на новому місці.

Особливості правового статусу волонтера визначаються Законом України 2011 р. (зі змінами від 13. 12. 2022 р.), а також законопроектом «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо підтримки волонтерської та благодійної діяльності в умовах воєнного стану» від 24.04.2023 р. [10].

Волонтери надають допомогу на базі організації чи установи, що залучає до своєї діяльності волонтерів на підставі договору про провадження такої діяльності, укладеного з такою організацією чи установою, або без такого договору, в умовах військових дій дуже важливо, що у договорі може визначатися і порядок відшкодування волонтеру витрат, пов'язаних з виконанням його діяльності.

Волонтери можуть надавати допомогу і індивідуально, але вони обов'язково повинні повідомляти про те одержувачів волонтерської допомоги.

Оскільки гуманітарна допомога, іноді, надається волонтерами в місцях, в яких, її жодним іншим чином, неможливо здійснити, то волонтери мають право на отримання достовірної, точної та повної інформації про порядок та умови провадження своєї діяльності, а також забезпечення спеціальними засобами, спорядженням та обладнанням.

Волонтери обов'язково повинні мати посвідчення – документ встановленого зразку, якій видається волонтерськими організаціями фізичним особам, з метою підтвердження факту набуття ними права проводити волонтерську діяльність.

Сьогодні в Україні діяльність волонтерів пов'язана з цілим рядом ризиків і проблем, і перша з них, з якою вони стикаються під час збору коштів для дітей, це непомірно високі податки, так, податок на благодійність, якщо платіж пере-

вищує 1710 грн., складає 15–17%, але це неприпустимо, коли в країні йде війна, особливо коли йдеться про допомогу дітям.

Встановлення повного, переліку всіх труднощів, з якими сьогодні стикаються не тільки волонтери, а і громадські організації, які, безпосередньо, займаються допомогою та захистом прав дітей, практично неможливо.

Тим більш неможливо, передбачити всіх руйнівних для психічного здоров'я дитини наслідків цієї війни, але вже сьогодні на державу покладаються додаткові зобов'язання для створення, адекватного сучасним умовам правового механізму для захисту цивільних прав дитини. З урахуванням специфіки і обставин в яких знаходяться українські діти та їх психічного стану.

Висновки. Отже, проведене вище дослідження дає всі підстави стверджувати, що проблемами захисту прав дитини, особливо в умовах воєнного стану ускладнюється узгодженість правових норм з реаліями сьогодення.

Захист прав дітей сьогодні, передусім покладається на міжнародні організації, застосовуючи норми міжнародного права та міжнародного гуманітарного права. Права дитини, захист яких передбачається нормами міжнародного гуманітарного права, базується на взаємних зобов'язаннях держав, за порушення яких, міжнародне право вимагає покарання. Виконання зобов'язань забезпечення захисту прав дитини, на рівні міжнародних організацій ґрунтується тільки на розумінні справжнього становища дітей, які потребують негайної допомоги, але і це іноді, через різні обставини, дуже складно зробити, тому що сьогодні відсутні єдині правила підходу до визначення не тільки об'єктивних критеріїв оцінювання справжнього становища дітей, но і відсутня концептуальна основа, для розробки механізму реалізації забезпечення цього захисту, не тільки на рівні міжнародних організацій, но і на рівні національного законодавства, що призводить до нескоординованих дій між органами центральної та місцевої виконавчої влади на національному рівні, а також до координації дій з міжнародними організаціями для захисту прав дітей.

Тому, на сьогодні вкрай необхідна адаптація національного законодавства до європейських правових стандартів захисту прав дитини, які припускають наявність відповідної нормативно-правової бази в кожній країні, яка б відповідала всім вимогам міжнародних актів, метою яких є можливість забезпечення прав дитини за будь-яких обставин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30.
2. Стефанчук Р.О. Янчук А.О. Здоров'я як правова категорія./Текст/Р.О. Стефанчук А.О.Янчук//Світ медицини і біології – 2019 – № 1(67) – с. 93–96.
3. Віденська Конвенція про права міжнародних договорів. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>
4. Коваленко С.О. Види і форми міжнародно – правової відповідальності міжнародних організацій./Текст/ С.О. Коваленко // Публічне право – 2014 – № 2 – с. 113–116.
5. Костюк Д. Костюк В. Психічне та психологічне здоров'я особистості: поняття, зміст, та критерії/Текст/Д.Костюк В.Костюк./Вісник Національного університету оборони України – 2019 – № 50 (2) – с. 45 – 50.
6. Ершова – Бабенко І.В. Психосинергетические стратегии человеческой деятельности (Концептуальная модель).\ Текст/ І.В. Ершова – Бабенко. Винница. KNYG NOUA, – 2005 – 368с.
7. Основні наукові вчення про право .Праворозуміння. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://oduvs.edu.ua>>7_lccil-2
8. Психічна реальність в психології. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://um.co.ua/>
9. В Україні відкрили Центр захист захисту прав дитини. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.Slovoidilo.ua/>
10. Про волонтерську діяльність – Верховна Рада України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>

Глиняна Катерина Михайлівна

Проблемні питання захисту прав дітей в умовах воєнного стану

В статті розглядаються проблеми, які виникли при захисті прав та інтересів дитини в умовах воєнного стану в Україні. Діти, які опинились на територіях бойових дій, які були вимушені покинути свої домівки, які зазнали страждань в наслідок воєнних дій потребують негайної допомоги та захисту.

Для цього державі необхідно визначити основні пріоритети щодо захисту прав дітей та запропонувати міжнародним організаціям прикласти всіх зусиль щодо захисту дітей, які потребують цього. В умовах війни, захист права дитини на здоров'я, його психічне здоров'я є, і імовірно буде і після війни, проблемою національного значення, яка потребує цілісного трансдисциплінарного підходу, який має бути заснований на синтезі гуманітарних, природничих та медичних дисциплін, що дає змогу, при дотриманні основних принципів системного аналізу, дати єдине цілісне уявлення з цього питання, яке засноване на єдиних концептуальних підставах.

В цьому плані, нормативно-правова база захисту цивільних прав дитини сприймається як певний інструмент, що дозволяє у будь-яких обставинах зберегти для дитини головні правові цінності – життя, здоров'я, психічне здоров'я, гідність, право на освіту, справедливого відношення до його інтересів та багато інших, які дають все необхідно для нормального розвитку дитини. Ця війна, призвела до необхідності нового бачення сутності норм міжнародного права, можливості їх застосування, безпосередньо, в умовах військових дій, для реального захисту цивільних прав дитини, тому що вони спираються на такі поняття як «справедливість», «співчуття», «повага», «допомога», «власна гідність», «здоровий глузд», що дає можливість доцільніше, залежно від ситуації в якій опинилася дитина, захистити її цивільні права.

Аналіз застосування норм міжнародного гуманітарного права для захисту цивільних прав дитини на території України показав, що багато з них є лише декларативними і не можуть бути застосовані на практиці, в умовах війни, на відміну від них норми звичаєвого права, які засновані на «здоровому глузді», і більш зрозумілі можуть бути використані доцільніше і під час військових дій для захисту цивільних прав дитини.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, міжнародний правовий звичай, норми звичаєвого права, захист цивільних прав дитини, гуманізм, справедливість, психічне здоров'я дитини.

Hlyniana Kateryna

Challenging issues of protection of children's rights under martial law

The article examines the problems that arose in the protection of the rights and interests of the child in the conditions of martial law in Ukraine. Children who found themselves in the territories of hostilities, who were forced to leave their homes, who suffered as a result of hostilities, need immediate help and protection. For this, the state needs to determine the main priorities for the protection of children's rights and invite international organizations to make every effort to protect children who need it. In the conditions of war, the protection of the child's right to health, his mental health is, and probably will be after war, a problem of national importance, which requires a holistic transdisciplinary approach, which should be based on the synthesis of humanitarian, natural and medical disciplines, which allows, in compliance with the basic principles of systemic analysis, to give a single holistic view of this issue, which is based on a single conceptual basis . In this regard, the normative legal framework for the protection of civil rights of the child is perceived as a certain tool that allows preserving the main legal values for the child in any circumstances – life, health, mental health, dignity, right to education, fair treatment to his interests and many others that provide everything necessary for the normal development of the child. This war led to the need for a new vision of the essence of the norms of international law, the possibility of their application, directly, in the conditions of military operations, for the real protection of the civil rights of the child, because they rely on such concepts as "justice", "compassion", "respect", "help", "own dignity", "common sense", which makes it possible to protect the child's civil

rights more expediently, depending on the situation in which the child finds himself. The analysis of the application of the norms of international humanitarian law to protect the civil rights of the child on the territory of Ukraine showed that many of them are only declarative and cannot be applied in practice, in conditions of war, in contrast to the norms of customary law, which are based on "common sense", and clearer ones can be used more appropriately and during military operations to protect the civil rights of the child.

Key words: international humanitarian law, international legal custom, norms of customary law, protection of civil rights of the child, humanism, justice, mental health of the child.

УДК 347.15/17-057.36

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v050.2023.7>

Кривенко Юлія Василівна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0001-7506-0786

Спасова Катерина Іванівна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-8126-2306

ЗАХИСТ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

Постановка наукової проблеми. Визначення змісту прав людини було і є актуальною проблемою, оскільки вони визначають існування людини, її становище в суспільстві, суспільні відносини в цілому. Права громадян, зокрема й військовослужбовців, є узаконеною та охоронюваною державою можливістю реалізувати свої матеріальні, політичні, духовні, культурні та інші потреби. Слід зазначити, що права громадян та військовослужбовців не тотожні. Військовослужбовці користуються встановленими для громадян правами з обмеженнями, що визначаються умовами військової служби, з урахуванням чинного законодавства.

Виникнення та розвиток інституту захисту прав людини у Збройних Силах України соціально обумовлені потребою держави в наявності військової сили, що забезпечує її зовнішню безпеку та внутрішній порядок. Ефективність виконання військовослужбовцями поставлених перед ними завдань багато в чому залежить від стабільності їх соціального становища, внаслідок чого державна влада з моменту свого оформлення як влади публічної та на всіх наступних етапах історичного розвитку докладала чималих зусиль із забезпечення правих інтересів осіб, що несуть військову службу.

Враховуючи особливий зміст завдань, покладених на військовослужбовців, законодавство зазвичай закріплює щодо них особливий правовий статус. За своєю природою військова служба об'єктивно пов'язана з певними позбавленнями та обтяженнями. Одночасно вона відрізняється

особливою соціальною та державною значимістю виконуваних завдань, що не може не знайти свого відображення у правовому становищі осіб, які здійснюють даний вид діяльності.

Безумовно, права військовослужбовців лише тоді перетворюються на соціальну цінність, коли їх реалізація підкріплена комплексом юридичних гарантій, найважливішою є нормативно закріплене право військовослужбовців на правовий захист. І, як показує практика, військовослужбовці останніми роками дедалі більше активно вдаються до різних способів захисту своїх суб'єктивних прав. Своєю чергою, у правовій науці проблема захисту суб'єктивних прав військовослужбовців також викликає значний інтерес.

Актуальність висвітлення питання захисту прав військовослужбовців пояснюється, насамперед, особливою значущістю для держави такого виду державної служби як військова служба.

Чинниками, що зумовлюють необхідність даного дослідження, є:

– стрімкі зміни у військово-соціальному законодавстві останнім часом призводять до видання безлічі відмінних за своєю правовою природою нормативних актів, що встановлюють права, визначають обов'язки та компенсації військовослужбовцям, більшістю з яких вони не можуть скористатися з різних причин;

– необхідність вироблення конкретних пропозицій з питань вдосконалення інституту захисту військовослужбовців.

Дослідження питання захисту прав військовослужбовців являє науково-практичний інтерес

через особливості військової служби, бо дана категорія громадян ніколи не може бути повністю захищена від негативних наслідків виконання службових обов'язків.

Стан дослідження. У даний час у вітчизняній юридичній літературі немає єдиного підходу до захисту прав людини, а питання захисту прав військовослужбовців взагалі практично не досліджувалися, в більшості випадків досліджувалися питання щодо захисту соціальних прав. Дослідженням базових питань щодо основних прав людини присвячені роботи П.Рабинович, а вже питання захисту прав військовослужбовців в Україні досліджуються українськими вченими, зокрема, С. Ветлинським, С. Корольовим, М. Кравченко, О. Паньковою, О. Сидорчуком та інших, однак, незважаючи на це питання захисту прав військовослужбовців потребують подальшого наукового вивчення та аналізу у світлі сучасних подій.

Мета дослідження полягає в комплексному аналізі питань цивільно-правового захисту прав військовослужбовців на основі осмислення положень конституційного, цивільного, житлового та спеціального військового законодавства, літератури, матеріалів судової практики, а також у розробці науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення законодавства у сфері.

Для досягнення зазначеної мети треба було вирішити такі завдання:

Вивчити та проаналізувати категорію «прав військовослужбовця» як об'єкта цивільно-правового захисту.

Виклад основного матеріалу. У світі проблемами захисту прав людини виходять далеко за межі окремої держави. Сформувалися та отримали загальне визнання міжнародні норми та принципи в галузі прав людини, які є стандартом, до досягнення якого мають прагнути всі держави. Ці норми та принципи містяться в найважливіших міжнародно-правових документах у галузі прав людини: Загальної Декларації прав людини (1948 р.) [1], Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966 р.) [2], Міжнародному пакті про соціально-економічні та культурні права (1966 р.) [3], Факультативному протоколі до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966 р.) [4], що склали Міжнародний більш про права людини. [5] На регіональному рівні ці норми містяться в Європейській Конвенції про захист прав людини та основних свобод (1950), [6] Європейської соціальної хартії (1961). [7] Міжнародні правові норми про права людини

також передбачають можливість обмеження прав військовослужбовців лише в окремих, чітко визначених законом випадках. У зв'язку з початком збройної агресії російської федерації було ухвалено низку змін до законів, у яких довелося відступити від зобов'язань, визначених пунктом 3 статті 2, статтями 9, 12, 14 та 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та статтями 5, 6, 8 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

На сьогодні запропоновано введення спеціальної посади Уповноваженого з прав людини у Збройних Силах України, яка, на нашу думку, здатна викликати уявне сприйняття більшої значущості захисту прав військовослужбовців. У чинному законодавстві необхідно передбачити вельми широкі правомочності Уповноваженому з прав людини, в тому числі і в такій закритій для громадськості сфері як Збройні Сили України. [8]

Інститути громадянського суспільства не включені до державного механізму захисту прав людини у Збройних Силах, але вони у випадках порушення прав військовослужбовців можуть «запустити» даний механізм у дію, в чому і полягає їхня правозахисна роль. Громадський контроль не замінює та не підмінє органи державної влади, а доповнює їх, сприяє демократизації армійського життя, підвищенню гарантій реалізації військовослужбовцями своїх прав, свобод та законних інтересів.

Правовий захист військовослужбовців визначається законодавством України та закріплює основні права та свободи військовослужбовців. Разом з тим, деякі конституційні та інші права та обов'язки громадян стосовно військовослужбовців набувають свого розвитку та конкретизуються в нормах військового законодавства. Ці принципи були та залишаються домінуючими впродовж усієї історії Збройних Сил.

Традиційно склалося, що значна увага приділялася соціальному захисту військовослужбовців. У ст.1 Закону України «**Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей**» визначено, що соціальний захист військовослужбовців – діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у разі повної,

Захист прав військовослужбовців завжди передбачає наявність та дію конкретних засобів та способів захисту, які встановлюються державою та закріплюються виключно у правових нормах.

Інститут захисту прав людини у Збройних Силах є комплексним інститутом. Поширення на військовослужбовців конституційного положення про право людини на правовий захист не вважає його галузевим інститутом військового права. Разом з тим, спеціальний правовий статус військовослужбовців хоч і визначає юридичну природу аналізованого інституту, впливає на механізм захисту прав військовослужбовців, через що вважати його галузевим інститутом конституційного права також неправильно.

Як юридичні гарантії реалізації цивільних прав відносин застосовуються притаманні лише цивільному праву заходи захисту суб'єктивних цивільних прав і заходи відповідальності за невиконання обов'язків, які мають переважно майновий характер.

Гарантії захисту прав військовослужбовців охоплюють сукупність об'єктивних та суб'єктивних факторів, спрямованих на всебічний захист прав військовослужбовців, на усунення причин, що перешкоджають їхній правомірній реалізації. Ці чинники стосовно інституту захисту прав людини у Збройних Силах виступають умовами, способами захисту порушених (оспорюваних) прав військовослужбовців.

Термін «спосіб захисту» цивільних прав по відношенню до військовослужбовців не використовується. Проте, враховуючи особливості правового статусу зазначеної категорії осіб, необхідно законодавчо закріпити поняття способів захисту цивільних прав військовослужбовців. Під способами захисту цивільних прав військовослужбовців слід розуміти закріплені в чинному законодавстві матеріально-правові заходи примусового характеру, з допомогою яких можна досягти: припинення, запобігання, усунення порушення права військовослужбовця, відновлення права та (або) компенсації втрат, спричинених порушенням права, за допомогою яких здійснюється відновлення (визнання) порушених прав цієї категорії громадян.

Важливе значення для правозастосовної діяльності набуває систематизація способів захисту прав військовослужбовців. Вона дозволяє чітко

відмежувати один вид способів захисту від іншого та застосовувати кожен із них у суворій відповідності до закону та з найбільшою ефективністю, що забезпечує повне відновлення порушеного права. Способи захисту є найважливішою ланкою в забезпеченні нормальних умов діяльності військовослужбовців, тому проблеми правозастосовної діяльності із захисту їх цивільних прав вирішуються найефективніше з урахуванням науково обґрунтованої системи.

Отже, враховуючи вищевикладене, засоби захисту цивільних прав військовослужбовців можна класифікувати за такими підставами:

1) за формою реалізації способу захисту (за суб'єктом, уповноваженим на реалізацію способу захисту): на неюрисдикційні, або способи самозахисту; змішані; юрисдикційні;

2) за результатом (метою), на який спрямоване застосування того чи іншого способу захисту: на присікальні, відновлювальні, компенсаційні та забезпечувальні;

3) за сферою застосування (законодавчого закріплення): на загальні (універсальні) та спеціальні.

Наведена класифікація способів захисту прав військовослужбовців видається нам найбільш вдалою, повною, бо має практичне значення.

Отже, ми можемо дійти висновку, що під цивільно-правовим захистом прав військовослужбовців слід розуміти здійснювану, зазвичай з ініціативи військовослужбовця – носія порушеного чи оспорюваного права – діяльність суду, самого військовослужбовця, а в передбачених законом випадках – органів військового управління щодо примусового застосування заходів правового реагування з метою усунення перешкод у реалізації військовослужбовцями своїх суб'єктивних прав, ліквідації наслідків їх порушення (оспорювання) шляхом застосування способів, передбачених Цивільним кодексом.

Крім того, на наш погляд, систему цивільно-правових засобів захисту суб'єктивних цивільних прав та охоронюваних законом інтересів військовослужбовців необхідно уніфікувати з урахуванням особливостей цивільно-правового статусу зазначеної категорії осіб; з наявного інструментарію захисних заходів визначити найбільш дієві та доцільні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

4. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_086#Text
5. Гнатовський М. Міжнародний Білль про права людини. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. 808 с.
6. Конвенція про захист прав людини та основних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
7. Європейська соціальна хартія. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
8. Богатир В. Як через війну в Україні обмежувалися права людини (повний список). URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/yak-cherez-viynu-v-ukrayini-obmezhuvalisya-prava-lyudini-povniy-spisok.html>
9. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
10. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. ст. 141.

Кривенко Юлія Василівна, Спасова Катерина Іванівна
Захист прав військовослужбовців: окремі питання

У статті розглянуто та проаналізовані окремі питання цивільно-правового захисту прав військовослужбовців, які є актуальними та викликають інтерес через особливості військової служби, бо дана категорія громадян ніколи не може бути повністю захищена від негативних наслідків виконання обов'язків військової служби.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються у зв'язку з необхідністю належного захисту прав військовослужбовців.

Предметом дослідження виступає механізм цивільно-правового захисту прав військовослужбовців та нормативні акти, що передбачають особливості цивільно-правового захисту.

Теоретичною основою дослідження стали наукові праці, в яких проаналізовані питання захисту прав військовослужбовців у відповідності до цивільно-правових, соціально-правових, адміністративно-правових норм.

Визначено, що військовослужбовці є окремою соціальною групою громадян, що складається з індивідуальних суб'єктів права, які здійснюють функції збройного захисту держави та виконують функціональні завдання у Збройних Силах України, інших військових формуваннях та органах, у яких законом передбачена військова служба.

Підкреслено, що зазначена категорія громадян схильна до підвищеного ризику щодо порушення базових прав і свобод людини та громадянина, у зв'язку з чим виникають особливості захисту прав військовослужбовців.

Зазначено, що важливим є створення необхідних умов для безперешкодної реалізації військовослужбовцями своїх прав, тобто потрібно виключити існування будь-яких інших, крім юридично встановлених, обмежень щодо їх здійснення.

Аргументовано, що чинні нормативно-правові акти, покликані регулювати суспільні відносини за участю військовослужбовців, відрізняються певною неузгодженістю, що знижує ефективність їх застосування.

Зазначено, що судова практика захисту прав військовослужбовців нерідко носить суперечливий, несистематизований характер, вимагає ретельного аналізу та науково-практичного коментаря.

Запропоновано уніфікувати систему цивільно-правових засобів захисту суб'єктивних цивільних прав та охоронюваних законом інтересів військовослужбовців.

Запропоновано визначити засоби захисту цивільних прав військовослужбовців та класифікувати їх згідно таких підстав, а саме: за формою реалізації способу захисту (за суб'єктом, уповноваженим на реалізацію способу захисту); за результатом (метою), на який спрямоване застосування того чи іншого способу захисту; за сферою застосування (законодавчого закріплення).

Визначено необхідність уніфікації системи цивільно-правових засобів захисту суб'єктивних цивільних прав та охоронюваних законом інтересів військовослужбовців.

Ключові слова: військовослужбовці, військова служба, військовий обов'язок, цивільно-правовий захист, охорона, способи захисту.

Kryvenko Yuliia, Spasova Kateryna
Protection of the rights of military service members: specific issues

This article examines and analyzes specific issues of civil law protection of the rights of military service members, which are relevant and of interest due to the peculiarities of military service, as this category of citizens can never be fully protected from the negative consequences of performing their military duties. The object of the study is the social relations arising in connection with the need for proper protection of the rights of military service members. The subject of the study is the mechanism of civil law protection of the rights of military service members and regulatory acts that provide for the peculiarities of civil law protection. The theoretical basis for the study is scientific works that analyze the issues of protecting the rights of military service members in accordance with civil law, social law, and administrative law norms. It is determined that military service members are a separate social group of citizens, consisting of individual subjects of law who perform functions of national defense and fulfill functional tasks in the Armed Forces of Ukraine, other military formations, and institutions where military service is provided by law. It is emphasized that this category of citizens is prone to increased risk of violating their basic human and civil rights and freedoms, which is why there are specific features of protecting the rights of military service members. It is noted that

it is important to create necessary conditions for unhindered exercise of rights by military service members, that is, it is necessary to exclude any restrictions on their exercise other than those established by law. It is argued that the current regulatory and legal acts aimed at regulating social relations involving military service members have certain inconsistencies, which reduces the effectiveness of their application. It is noted that the legal practice of protecting the rights of military service members often has a contradictory and unsystematic character, requiring careful analysis and scientific-practical commentary. It is proposed to unify the system of civil law means of protecting subjective civil rights and interests protected by law of military service members. It is proposed to define the means of protecting civil rights of military service members and classify them based on the following criteria: by the form of implementation of the means of protection (by the subject authorized to implement the means of protection); by the result (goal) to which the application of a particular means of protection is directed; by the sphere of application (legislative consolidation). The need to unify the system of civil law means of protecting subjective civil rights and interests protected by law of military service members is determined.

Key words: military service members, military service, military duty, civil law protection, protection, means of protection.

УДК 347.65:347.235](477)

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v050.2023.8>

Кухарев Олександр Євгенович,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри цивільного права та процесу

Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0003-2086-9179

САМОЧИННЕ БУДІВНИЦТВО У СКЛАДІ СПАДЩИНИ: ДО ПИТАННЯ ПРО ОБ'ЄКТ СПАДКУВАННЯ

Постановка проблеми. Недостатність грошових коштів, бюрократичний характер процедур щодо отримання державних актів на землю та дозволів на будівництво призводять до численних випадків самочинного будівництва, і, в разі смерті забудовника – виникнення суттєвих проблем стосовно оформлення спадкоємцями прав на спадщину. Нотаріуси позбавлені можливості видати свідоцтво про право на спадщину на такі об'єкти, оскільки згідно з підп. 4.16 п. 4 гл. 10 розд. II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України видача свідоцтва про право на спадщину на майно, право власності на яке підлягає державній реєстрації, проводиться нотаріусом після подання документів, що посвідчують право власності спадкодавця на таке майно. Своєю чергою суди обмежені у визнанні права власності на самочинне будівництво за спадкоємцями в силу імперативних приписів закону.

При цьому основною проблемою залишається визначення об'єкта спадкування, тобто які саме права та обов'язки переходять до спадкоємців щодо самочинного будівництва. Розв'язання цієї проблеми можливе шляхом системного аналізу загальної норми, що регулює самочинне будівництво, а також положень книги 6 ЦК «Спадкове право».

Стан дослідження теми. Тематика спадкування об'єктів самочинного будівництва у працях українських правників має побіжний або периферійний характер, оскільки розглядалася на рівні частин підручників, посібників (С. Я. Фурса, Ю. О. Заїка, Є. О. Рябоконт, Є. І. Фурса, Л. В. Козловська, І. А. Спасибо, Р. А. Майданик, А. С. Савченко). Показовою є відсутність спеціальних монографічних праць, присвячених спадкуванню

саме об'єктів самочинного будівництва. Предметом дослідження учених виступають переважно питання, пов'язані з правовим режимом об'єкта самочинного будівництва [1], [2, с. 101–108], [3, с. 15–19], процесуальними аспектами визнання права власності на нього в судовому порядку [4, с. 136–141], [5, с. 53–56].

Водночас невирішеною повною мірою залишається ціла низка теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із спадкуванням об'єкту самочинного будівництва, що вимагає ретельного наукового аналізу відповідних правовідносин.

Метою даної статті є з'ясування об'єкту спадкування у разі смерті особи, яка здійснила самочинне будівництво, з урахуванням положень сучасної правової доктрини та судової практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ч. 1 ст. 376 ЦК самочинним вважається будівництво житлового будинку, будівлі, споруди, іншого нерухомого майна, якщо вони збудовані на земельній ділянці, що не була відведена особі, яка здійснює будівництво, або відведена не для цієї мети, або без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи чи належно затвердженого проекту (будівельного паспорта), або з істотним порушенням будівельних норм і правил.

У законі міститься відкритий перелік об'єктів, які можуть бути визнані самочинним будівництвом – житловий будинок, будівля, споруда, інше нерухоме майно. Йдеться, зокрема, про гаражі, дачі та різні прибудови за умови, що вони становлять відокремлені споруди. Слід зважати, що при спадкуванні правове значення має самочинне будівництво як результат, а не як процес, коли йдеться про здійснення будівництва.

Зміст ч. 1 ст. 376 ЦК дозволяє окреслити умови, за наявності хоча б однієї з яких об'єкт вважатиметься самочинним будівництвом:

1) здійснення будівництва на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети;

2) здійснення будівництва без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи;

3) здійснення будівництва без належно затвердженого проєкту;

4) здійснення будівництва з істотними порушеннями будівельних норм і правил.

У цій же статті міститься важливе застереження про те, що особа, яка здійснила або здійснює самочинне будівництво нерухомого майна, не набуває права власності на нього. Отже, існує розбіжність між природним станом майна, яке фактично є нерухомістю, та його юридичним становищем, яке в силу імперативного припису закону не належить до нерухомості. Тому самочинне будівництво є *дефектним об'єктом цивільних прав*. Це, безумовно, суттєво впливає на його спадкування.

Правовий режим об'єкта самочинного будівництва становить дискусію у правовій доктрині.

Зокрема, висловлюється позиція щодо кваліфікації самочинного будівництва як *нерухомої речі*. Прихильники цієї позиції стверджують, що у ч. 1 ст. 376 ЦК йдеться про житловий будинок, будівлю тощо, тобто об'єкти нерухомого майна в розумінні ст. 181 ЦК, в якій визначається поняття нерухомої речі. Проте через специфіку права на такий об'єкт не підлягають захисту тією мірою, якою це властиво для прав на об'єкт нерухомого майна [6, с. 309, 310], [1, с. 152].

Інша точка зору зводиться до того, що самочинне будівництво є *специфічним об'єктом*, який фізично є нерухомістю, однак без наявності в особи, яка здійснила будівництво, юридичних прав на цю річ, що виключає її з цивільного обороту [7, с. 471].

Нарешті, найбільш поширеним є розуміння об'єкта самочинного будівництва як *сукупності будівельних матеріалів* [3, с. 16], [2, с. 102], [8, с. 318], яке видається найбільш прийнятним у контексті спадкових правовідносин. Такий підхід узгоджується із законодавчим регулюванням досліджуваного об'єкта й не виводить його з цивільного обороту, що, враховуючи цінність такого майна та можливість визнання права власності на нього надалі, видається нерозумним. У ч. 2 ст. 376 ЦК наголошується на тому, що забудовник не набуває

право власності на самочинне будівництво як на нерухоме майно. Додатково у Законі України «Про державну реєстрацію речових прав та їх обтяжень» зазначається, що речові права на нерухоме майно та їх обтяження, що підлягають державній реєстрації відповідно до цього Закону, виникають з моменту такої реєстрації (ч. 2 ст. 3 Закону). Проте невіднесення самочинного будівництва до нерухомого майна не свідчить, що воно взагалі не є об'єктом цивільних прав. З метою забезпечення стабільності та упорядкованості майнових відносин, дотримання балансу інтересів усіх учасників цивільних правовідносин, такий об'єкт доцільно як сукупність будівельних матеріалів, використаних для його будівництва.

При цьому у книзі 6 ЦК відсутні спеціальні норми, що регулюють особливості спадкування самочинного будівництва. Для прикладу, в межах окремих статей унормовано спадкування права на земельну ділянку (ст. 1225), частки у праві спільної сумісної власності (ст. 1226), права на одержання сум заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, інших соціальних виплат, які належали спадкодавцеві (ст. 1227), права на відшкодування збитків, моральної шкоди, сплату неустойки, отримання компенсації (ст. 1230) тощо.

Слід відзначити, що у ст. 1218 ЦК міститься важливий методологічний підхід, відповідно до якого спадщину складають права та обов'язки спадкодавця, а не речі та майно. Це зумовлено категорією універсального спадкового правонаступництва, за змістом якого поняття спадщини виводиться не з факту набуття власності, а з переходу прав та обов'язків у порядку наступництва [9, с. 196].

Як роз'яснюється в п. 7 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30.05.2008 р. № 7, якщо спадкодавцем було здійснене самочинне будівництво, до спадкоємців переходить право власності на будівельні матеріали, обладнання тощо, які були використані в процесі цього будівництва. Якщо право власності на самочинно зведену будівлю визнано судом за власником (користувачем) земельної ділянки, на якій вона розміщена, то до складу спадщини входить право на відшкодування витрат на будівництво. До спадкоємців, які прийняли спадщину, у разі знесення самочинного будівництва переходить обов'язок відшкодувати вартість витрат на його знесення і приведення земельної ділянки до попереднього стану.

Викладена вище позиція послідовно простежується і в практиці Верховного Суду. У постанові від 28.04.2022 р. зазначається, що право власності на самочинно збудовані житлові будинки, будівлі, споруди, інше майно не набувають як особи, які здійснили це будівництво, так і їх спадкоємці. Права спадкоємців щодо самочинно збудованого майна визначаються судом відповідно до положень ст. 376, 1218 ЦК, відповідно до яких у разі здійснення спадкодавцем самочинного будівництва до спадкоємців переходить право власності на будівельні матеріали, обладнання тощо, які були використані в процесі цього будівництва [10].

Додатково Верховний Суд наголосив, що самочинно збудоване нерухоме майно не є об'єктом права власності, а тому не може бути предметом поділу. Участь особи у проведенні ремонтних робіт, поліпшенні житлового будинку та інших приміщень надає право вимагати не визнання права власності, а відшкодування витрат на будівництво [11].

Системний аналіз ст. 376 ЦК та положень книги 6 ЦК дозволяє дійти висновку, що об'єкт спадкування залежить від правового режиму земельної ділянки, на якій здійснене самочинне будівництво та може охоплювати як права, так і обов'язки. Можливість переходу до спадкоємців не лише прав, а й обов'язків стосовно відповідного майна суттєво впливає на визначення об'єкту спадкування.

За загальним правилом, у разі смерті самочинного забудовника до його спадкоємців переходить *право власності на будівельні матеріали*, використані під час здійснення будівництва. Оскільки спадкодавець не був власником нерухомого майна, то й право на останнє не входить до складу спадщини, і спадкоємці його не успадковують. Такий підхід узгоджується з концепцією універсального правонаступництва, що є методологічною засадою всього спадкового права. Цілісність концепції універсального спадкового правонаступництва забезпечується сукупністю таких чинників: 1) спадщина переходить до спадкоємців як єдине ціле; 2) безпосередність, яка виявляється в тому, що спадкоємець набуває спадщину безпосередньо від спадкодавця без попередньої передачі її третім особам; 3) одномоментність переходу спадщини до спадкоємців з часу її відкриття незалежно від часу прийняття та державної реєстрації; 4) права та обов'язки, що належали спадкодавцеві, переходять до спадкоємців у незмінному вигляді в тому складі, обсязі та вартісному виразі, які існували на час

відкриття спадщини; 5) безумовність і беззастережність актів прийняття спадщини та відмови від її прийняття [12, с. 40–49].

При цьому сучасна судова практика виходить з того, що визнання права власності на будівельні матеріали та конструктивні елементи, використані для самочинного будівництва, є неефективним способом захисту цивільного права, оскільки відповідна позовна вимога фактично зводиться до узаконення самочинного будівництва у непередбачений законом спосіб, тобто до визнання права власності, що є неприпустимим [13], [14].

Тому за загальним правилом до складу спадщини входить право власності на будівельні матеріали, використані під час здійснення самочинного будівництва.

У разі надання земельної ділянки в установленому порядку під уже збудоване нерухоме майно, до спадкоємців забудовника переходить *право на визнання права власності* на такий об'єкт, тобто йдеться про перехід т. зв. «права на легалізацію». В юридичній літературі визнання за рішенням суду права власності на самочинно збудоване нерухоме майно іменується також: узаконення, конвалідація, реанімація. Тобто до спадкоємців переходить в порядку спадкування право на звернення до суду з позовом про визнання права власності на об'єкт самочинного будівництва. Спадкування цього права можливо, оскільки воно належало спадкодавцеві за життя та не припинилося внаслідок його смерті, не є нерозривно пов'язаним з особою спадкодавця, має майновий характер та не виключене законом зі складу спадщини.

Хоча в юридичній літературі з цього виводу висловлюється й інша позиція. Зокрема, Р. А. Майданик стверджує, що право на позов про визнання права власності на самочинно побудований об'єкт виникає лише в особи, яка здійснює таке будівництво. Якщо спадкодавець звернувся з відповідним позовом, то після його смерті в таких справах можливе процесуальне правонаступництво [7, с. 418].

Результатом здійснення «права на легалізацію» є набуття спадкоємцем забудовника права власності на об'єкт самочинного будівництва. Таке виникнення права власності відбувається на підставі рішення суду з подальшою державною реєстрацією та не потребує отримання у нотаріуса свідоцтва про право на спадщину. Згідно з ч. 5 ст. 11 ЦК у випадках, встановлених актами цивільного законодавства, цивільні права та обов'язки можуть виникати з рішення суду.

За своєю природою право на визнання спадкоємцями права власності на самочинне будівництво, забудовником якого є спадкодавець, має певну схожість із правом на завершення приватизації житлового приміщення, розпочатого спадкодавцем за життя. Так, на практиці трапляються випадки, коли особа почала приватизувати своє житло та не встигла завершити цей процес внаслідок смерті. У таких випадках спадкоємці мають право завершити розпочатий спадкодавцем процес приватизації житла та стати його власником. Оскільки спадкодавець за життя висловити свою волю на приватизацію житла (подав належні документи), але помер, то право на приватизацію перейшло у стадію реалізації, зупинившись на шляху до суб'єктного права, і тому може стати об'єктом спадкування. Ця позиція закріплена у п. 13 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності» від 22.12.1995 р. № 20 та застосовується Верховним Судом [15], [16]. У правовій доктрині подібне право віднесено до правових можливостей, тобто прав, які спадкодавець набув, але за життя не встиг здійснити та отримати належний правовий результат [17, с. 99, 100].

При цьому слід зважати, що суд визнає право власності на самочинне будівництво у разі надання земельної ділянки у встановленому законом порядку під уже збудоване нерухоме майно на підставі ч. 3 ст. 376 ЦК, а не в порядку ст. 392 ЦК, за змістом якої власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності. Загальновиголошеною як у цивілістичній літературі, так і в судовій практиці є позиція про те, що ст. 392 ЦК, в якій ідеться про визнання права власності, не породжує, а підтверджує наявне в позивача право власності, набуте раніше на законних підставах.

Крім того, до спадкоємців самочинного забудовника може перейти в порядку наступництва *право на відшкодування витрат на будівництво* за умови визнання права власності на відповідне нерухоме майно за власником (користувачем) земельної ділянки. Це зумовлено загальним правилом ч. 5 ст. 376 ЦК: на вимогу власника (користувача) земельної ділянки суд може визнати за ним право власності на нерухоме майно, яке самочинно збудоване на ній, якщо це не порушує права інших осіб. Отже, звернутися до суду з позовом про визнання права власності може не

лише забудовник (його спадкоємець), а й власник (користувач) земельної ділянки.

Установлену в законі правову можливість відшкодування витрат на будівництво можна пояснити необхідністю забезпечення оптимального балансу інтересів між власником (користувачем) земельної ділянки, який не брав участі у здійсненні будівництва, та забудовником, який фактично звів будівлю та зазнав значних матеріальних витрат.

Смерть особи, яка самочинно звела будівлю, може спричинити й перехід у порядку спадкування певних обов'язків щодо цієї будівлі. В силу ч. 4 ст. 376 ЦК, якщо самочинне будівництво було здійснене на земельній ділянці, власник (користувач) якої заперечує проти визнання права власності на нерухоме майно як за особою, яка здійснила будівництво, так і за його спадкоємцями, до останніх переходить *обов'язок знести об'єкт самочинного будівництва* за свій рахунок. Знесенням є звільнення земельної ділянки від самочинно побудованих споруд. Спосіб виконання окресленого обов'язку правового значення не має. Для виникнення обов'язку знести самочинно зведену будівлю має бути ухвалене та набрати законної сили відповідне рішення суду. Причому цей обов'язок має бути покладений на спадкодавця за життя, тобто до часу відкриття спадщини. У протилежному випадку обов'язок не перейде від спадкодавця до спадкоємця, а виникне в останнього вперше, що не узгоджується зі змістом універсального спадкового правонаступництва.

Важливо врахувати, що при спадкуванні обов'язку знести об'єкт самочинного будівництва застосовуються правила ст. 1281, 1282 ЦК, якими врегульовано порядок пред'явлення кредитором спадкодавця вимог до спадкоємців, а також про обов'язок спадкоємців задовольнити вимоги кредитора та межі його виконання. Основне положення, що міститься у ст. 1282 ЦК, зводиться до того, що спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредитора повністю, але в межах вартості майна, одержаного у спадщину. Тому спадкоємець виконує обов'язок знести самочинно зведену будівлю за свій рахунок, але в межах вартості успадкованого майна.

Висновки. Самочинно побудоване нерухоме майно є дефектним об'єктом цивільних прав, що суттєво впливає на його спадкування. Об'єкт спадкування в разі смерті самочинного забудовника залежить від правового режиму земельної ділянки, на якій розташована будівля чи споруда та може охоплювати як права, так і обов'язки.

За загальним правилом до спадкоємців самочинного забудовника переходить право власності на будівельні матеріали, використані під час здійснення будівництва.

У випадку надання земельної ділянки в установленому порядку під уже збудоване нерухоме майно, в порядку спадкування переходить право на визнання права власності на такий об'єкт, тобто право на легалізацію. Таке право може бути реалізовано шляхом звернення до суду з позовом на підставі ч. 3 ст. 376 ЦК, а не в порядку ст. 392 ЦК. За своєю сутністю право на визнання спадкоємцями права власності на самочинне будівництво, забудовником якого є спадкодавець, має схожість із правом на завершення приватизації житлового приміщення, розпочатого спадкодавцем за життя.

За умови визнання права власності на об'єкт самочинного будівництва за іншою особою – власником (користувачем) земельної ділянки, до спадкоємців забудовника переходить право на відшкодування витрат на будівництво.

Здійснення самочинного будівництва на земельній ділянці, власник (користувач) якої заперечує проти визнання права власності на нерухоме майно за фактичним забудовником, зумовлює перехід до спадкоємця останнього обов'язку знести об'єкт самочинного будівництва за свій рахунок. Включення такого обов'язку до складу спадщини пов'язане з його виникненням у спадкодавця за життя на підставі судового рішення. При цьому застосовуються положення ст. ст. 1281, 1282 ЦК.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Савченко А. С. Незавершене та самочинне будівництво як об'єкти цивільних правовідносин : монографія. Харків : Право, 2014. 192 с.
2. Спасибо І. Можливість набуття права власності на об'єкти самочинного та незавершеного будівництва. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 3. С. 101–108.
3. Мацюк Г. Р. Визнання права власності на самочинне будівництво. *Адвокат*. 2010. № 1. С. 15–19.
4. Кот О. О. Деякі проблеми визнання права власності на самочинно збудоване нерухоме майно. *Право України*. 2011. № 5. С. 136–141.
5. Козловська Л. В. Визнання права власності на спадкове майно за рішенням суду в юридичному складі підстав спадкування. *Юридична Україна*. 2012. № 7. С. 53–56.
6. Погребняк В. Я. Виникнення, перехід та припинення суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та практики : монографія. Київ : Алерта, 2020. 640 с.
7. Майданик Р. А. Речове право : підручник. Київ : Алерта, 2019. 1102 с.
8. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України. Вид. 2, змінене і доп. / за ред. В. М. Коссака. Київ : Істина, 2008. 992 с.
9. Кухарев О. Є. Визначальні ознаки спадщини як особливого об'єкта цивільних прав. *Актуальні проблеми співвідношення та взаємовпливу сучасної цивільно-правової доктрини, законодавства та практики правозастосування в Україні* : збірник статей до 60-річного ювілею доктора юридичних наук, професора Віталія Леонідовича Яроцького / упорядники: В. В. Надьон, Т. О. Музика, Ю. М. Філонова. Одеса : Гельветика, 2022. С. 192–205.
10. Постанова Верховного Суду від 28.04.2022 р., судова справа № 359/9695/17, провадження № 61-18743св20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/104178306> (дата звернення: 24.11.2023).
11. Постанова Верховного Суду від 15.04.2020 р., судова справа № 307/3957/14-ц, провадження № 61-43540св18. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/88833517> (дата звернення: 24.11.2023).
12. Кухарев О. Є. Догматична конструкція універсального спадкового правонаступництва. *Вісник Харківського національного універсального внутрішніх справ*. 2020. Вип. 3. С. 40–49.
13. Постанова Верховного Суду від 03.06.2020 р., судова справа № 722/1882/16-ц, провадження № 61-39287св18. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/89621184> (дата звернення: 24.11.2023).
14. Постанова Верховного Суду від 04.10.2023 р., судова справа № 446/1/22, провадження № 61-12893св22. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/114370839> (дата звернення: 24.11.2023).
15. Постанова Верховного Суду від 27.03.2019 р., судова справа № 669/629/16-ц, провадження № 61-19598св18. URL: <http://reustr.court.gov.ua/Review/81107276> (дата звернення: 24.11.2023).
16. Постанова Верховного Суду від 27.11.2018 р., судова справа № 333/8678/15-ц, провадження № 61-13331св18. URL: <http://reustr.court.gov.ua/Review/78428447> (дата звернення: 24.11.2023).
17. Спасибо-Фатеева І. В., Заїка Ю. О. Поняття та склад спадщини. *Нетипові об'єкти : збірка статей* / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. Харків : ЕКУС, 2022. С. 85–107.

Кухарев Олександр Євгенович

Самочинне будівництво у складі спадщини: до питання про об'єкт спадкування

Стаття присвячена з'ясуванню об'єкта спадкування у разі смерті самочинного забудовника. Вихідним положенням дослідження є віднесення самочинно побудованого нерухомого майна до дефектного об'єкта цивільних прав. Ця обставина суттєво впливає на його спадкування. Об'єкт спадкування в разі смерті самочинного забудовника залежить від правового режиму земельної ділянки, на якій розташована будівля чи споруда та може охоплювати як права, так і обов'язки.

За загальним правилом до спадкоємців самочинного забудовника переходить право власності на будівельні матеріали, використані під час здійснення будівництва.

У випадку надання земельної ділянки в установленому порядку під уже збудоване нерухоме майно, в порядку спадкування переходить право на визнання права власності на такий об'єкт, тобто право на легалізацію. Таке право може бути реалізовано шляхом звернення до суду з позовом на підставі ч. 3 ст. 376 Цивільного кодексу України, а не в порядку ст. 392 Цивільного кодексу України. За своєю сутністю право на визнання спадкоємцями права власності на самочинне будівництво, забудовником якого є спадкодавець, має схожість із правом на завершення приватизації житлового приміщення, розпочатою спадкодавцем за життя.

За умови визнання права власності на об'єкт самочинного будівництва за іншою особою – власником (користувачем) земельної ділянки, до спадкоємців забудовника переходить право на відшкодування витрат на будівництво.

Здійснення самочинного будівництва на земельній ділянці, власник (користувач) якої заперечує проти визнання права власності на нерухоме майно за фактичним забудовником, зумовлює перехід до спадкоємця останнього обов'язку знести об'єкт самочинного будівництва за свій рахунок. Включення такого обов'язку до складу спадщини пов'язане з його виникненням у спадкодавця за життя на підставі судового рішення. Цей обов'язок має бути покладений на спадкодавця за життя. При цьому підлягають застосуванню положення ст. 1281, 1282 Цивільного кодексу України. Тому спадкоємець виконує обов'язок знести самочинно зведену будівлю за свій рахунок, але в межах вартості успадкованого майна.

Ключові слова: спадкування, спадщина, склад спадщини, об'єкт спадкування, самочинне будівництво, спадкове правонаступництво.

Kukhariev Oleksandr

Unwarranted building construction as element of inheritance: in regard to property of succession

The article is focused on clarifying the property of succession in case of the death of the unauthorized tenant builder. The initial point of the research is the classification of unwarranted built real estate as a defective object of civil rights. This circumstance significantly affects its succession. The property of succession in case of the death of the unauthorized tenant builder depends on the legal regime of a land plot, where the building or construction is located and may include both rights and obligations.

As a general rule, the ownership of construction materials used during construction works is transferred to lawful heirs of the unauthorized tenant builder.

In case of providing a land plot under the established procedure for already built real estate, the right to recognize the ownership of such a property, i.e. the right to legalization, is transferred within the succession procedure. Such a right can be exercised by applying to the court with a claim on the basis of Part 3 of the Art. 376 of the Civil Code of Ukraine, but not in accordance with the Art. 392 of the Civil Code of Ukraine. The right to recognize the ownership of unauthorized building construction in its essence by lawful heirs, the tenant builder of which is the ancestor, is similar to the right to complete the privatization of residential premises started by the ancestor during his lifetime.

In case of recognizing the right of ownership on the property of unauthorized building construction of another person – the owner (user) of a land plot, the right to reimbursement of construction costs is transferred to lawful heirs of the tenant builder.

Carrying out unauthorized building construction on a land plot, the owner (user) of which objects to the recognition of the ownership right to real estate by the actual tenant builder, causes the transfer to a lawful heir of the last obligation to demolish unauthorized building construction at own expenses. The inclusion of such an obligation as an element of inheritance is related to its occurrence during the ancestor's lifetime on the basis of a court decision. This obligation must be imposed on the ancestor during his lifetime. The provisions of the Articles 1281, 1282 of the Civil Code of Ukraine shall be applied. Therefore, a lawful heir fulfills the obligation to demolish unauthorized building construction at own expenses, but to the extent of the value of the inherited property.

Key words: succession, inheritance, elements of inheritance, property of succession, unwarranted building construction, hereditary legal succession.

УДК 347.4

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v050.2023.9>

Павленко Микола Вадимович,

аспірант кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»,

начальник групи цивільно-військового співробітництва

центру стратегічних комунікацій оперативного угруповання військ «Херсон»

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРІВ ПРО ЗАКУПІВЛЮ ПРЕДМЕТІВ РИТУАЛЬНОЇ НАЛЕЖНОСТІ ТА ПОСЛУГ З ТРАНСПОРТУВАННЯ ТІЛ (ОСТАНКІВ) ЗАГИБЛИХ (ПОМЕРЛИХ) ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЇХ ПОХОВАННЯ (КРЕМАЦІЇ)

Постановка проблеми. Триваюча повномасштабна військова агресія Російської Федерації проти України призводить до сумарного збільшення безповоротних втрат з числа оборонців Держави. Відомості про загальну кількість полеглих військовослужбовців Збройних Сил України становлять службову інформацію [1, п. 3.39]. За словами Президента України в інтерв'ю British Broadcasting Corporation від 11 травня 2023 року, рішення про нерозголошення цих відомостей прийнято спільно з військовими, проте фіксується кожна загибель (смерть) і проводиться узагальнення кількості втрат Збройних Сил України [2]. За таких обставин актуальним є питання своєчасного транспортування тіл (останків) загиблих (померлих) військовослужбовців до місць їх остаточного поховання (кремації) та організації забезпечення товарами ритуальної належності для проведення поховання або кремації, а невиконання будь-якої з цих умов призводить до підвищення соціальної напруги у суспільстві та нанесення шкоди іміджу Збройних Сил України. Ілюстративним негативним прикладом, достовірність якого не аналізується в рамках цієї наукової праці, є інформація з інтерв'ю офіцера цивільно-військового співробітництва 130 окремого батальйону територіальної оборони Ірини Сергєєвої. Так, лейтенант Сергєєва зазначає про необхідність «вибивати» домовину у місцевих адміністрацій, проблеми з забезпеченням військовою формою одягу для поховання (некомплектність або невідповідність

встановленим зразкам) та випадок міжміського переміщення тіла загиблого невідповідним транспортом [3]. Іншим прикладом є інтерв'ю матері загиблого 13 серпня 2023 року у селі Вільшана Куп'янського району Харківської області військовослужбовця 95 окремої десантно-штурмової Поліської бригади Артема Орлянського. Зі слів жінки, транспортування тіла до Одеси відбувалось в неспеціалізованому автомобілі, не оснащеному рефрижератором, а лікар судово-медичний експерт повідомив, що тіло загиблого не зберігалось у холодильній установці [4]. Автор, у якого за посадою у підпорядкуванні перебуває істотна кількість офіцерів цивільно-військового співробітництва підрозділів рівня бригада-батальйон, критично ставиться до цих прикладів, оскільки особистий практичний досвід свідчить про можливість виникнення окремих з вищеперелічених проблем під час організації транспортування та поховання загиблих (померлих) військовослужбовців Збройних Сил України лише за умови недотримання встановлених алгоритмів та низького рівня виконавської дисципліни в підрозділах або відсутності достатнього досвіду та знань у відповідальних посадових осіб, що могло мати місце на початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації у 2022 році, проте вважає за важливим наголосити на негативних наслідках неналежної організації транспортування та поховання, які можуть виникнути.

Аналіз досліджень та публікацій. Договори про закупівлю предметів ритуальної належності

та послуг з транспортування тіл не є самостійними видами цивільно-правових договорів, а лише різновидами договорів купівлі-продажу та договору перевезення, які характеризуються особливим предметом (ритуальні товари та послуги з транспортування тіл (останків) загиблих військовослужбовців відповідно) та однією з сторін цих договорів, якою виступають військова частина або районний територіальний центр комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК та СП). Особливості договорів купівлі-продажу на достатньому рівні досліджували українські науковці, зокрема В.І. Борисова, С.Я. Вавженчук, О.О. Полуніна, Є.О. Харитонов, договорів перевезення – О.Л. Дзюбенко, Р.А. Лідовець, Г.В. Самойленко, Р.Б. Сірко та іншими.

Метою статті є встановлення особливостей та критичний огляд основних проблем укладення військовими частинами та територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки договорів про закупівлю предметів ритуальної належності та послуг з транспортування тіл (останків) загиблих (померлих) військовослужбовців Збройних Сил України для організації їх поховання (кремації).

Виклад основного матеріалу. Беззаперечно, нетрагічніше закінчення військової служби пов'язується з загибеллю (смертю) військовослужбовця. Одразу після вказаної події необхідно невідкладно вжити ряд заходів, направлених на транспортування тіла (останків) померлого (загиблого) до місця остаточного поховання (кремації) та належної організації церемонії прощання. Щодо розподілу функцій та повноважень різних посадових осіб під час виконання зазначених заходів зазначаємо наступне.

Відповідно до пункту 1.2 Інструкції про організацію поховання військовослужбовців, які загинули (померли) під час проходження військової служби (далі – Інструкція про організацію поховання) відповідальність за організацію поховання загиблих (померлих) військовослужбовців покладена на командирів військових частин, начальників та військових комендантів гарнізонів (військових комісарів) [5].

Одразу варто наголосити на невідповідності чинної Інструкції про організацію поховання змісту Постанови Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 року № 154 «Про затвердження Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки». Так, відповідно до пункту другого вказаної Постанови Постанови Кабінету Міністрів України від 3 червня

2013 року № 389 «Про затвердження Положення про військові комісаріати» втратила чинність. В свою чергу, відповідно до абзацу 14 пункту 11 затвердженого Постановою Положення, участь у похованні, а у разі відсутності на відповідній території військових частин і гарнізонів організують поховання військовослужбовців районні ТЦК та СП [6].

Згідно частини п'ятої статті 9 Статуту гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України (далі – Статут гарнізонної та вартової служб) до обов'язків начальника гарнізону належить проведення військового поховального ритуалу. В той же час, відповідно до Порядку проведення військового поховального ритуалу (додаток 18 до вказаного Статуту), до повноважень посадової особи, відповідальної за організацію військового поховального ритуалу, не належить забезпечення поховання товарами ритуальної належності та організація транспортування тіла (останків) загиблого до місць остаточного поховання (кремації) [7].

Крім того, дії посадових осіб під час організації транспортування та поховання тіл (останків) загиблих (померлих) військовослужбовців Збройних Сил України на території України визначені відповідним Алгоритмом, затвердженим 11 березня 2023 року Головнокомандувачем Збройних Сил України (далі – Алгоритм) [8].

Так, відповідно до пункту 3.1. Алгоритму, на командира військової частини покладені, зокрема, обов'язки:

інформування встановленим порядком керівника районного територіального центру комплектування та соціальної підтримки за місцем проживання сім'ї (близьких родичів) для узгодження місця остаточного поховання (кремації);

організації транспортування тіла (останків) загиблого (померлого) військовослужбовця у відповідний патолого-анатомічний (судово-медичний) заклад (відділення) та, у подальшому, до місця остаточного поховання (кремації). Додатково зазначаємо, що пунктом 84 Статуту гарнізонної та вартової служб визначено, що перевезення військовослужбовця, який загинув або помер під час виконання обов'язків військової служби, у тому числі який загинув (помер) за межами України, до місць прощання, вшанування та поховання (кремації) здійснюється за кошти державного бюджету та забезпечується Міністерством оборони України та рядом інших військових формувань (як Служба безпеки України, Національна гвардія України тощо);

забезпечення закупівлі (отримання) комплексу предметів ритуальної належності;

забезпечення комплектом форми одягу за рахунок речової служби військової частини, у разі, якщо комплект форми одягу загиблого (померлого) військовослужбовця у непридатному стані.

В свою чергу, пунктом 3.1 Алгоритму також передбачено, що у разі відсутності у командира військової частини можливості закупівлі предметів ритуальної належності, він надсилає до ТЦК та СП письмове звернення з проханням забезпечення предметами ритуальної належності силами відповідного ТЦК та СП.

Надалі, пунктом 3.2. Алгоритму наведені обов'язки керівника ТЦК та СП за місцем остаточного поховання (кремації) загиблого (померлого) військовослужбовця, зокрема:

узгодження місця, дати, часу, організації проведення військового поховального ритуалу та порядку транспортування загиблого (померлого) військовослужбовця (його останків);

організація належного проведення військового поховального ритуалу;

зустріч та приймання труни (санітарного мішка) з тілом (останками) загиблого (померлого) військовослужбовця та його особистих речей від старшого групи транспортування або призначеного командиром військової частини посадової особи;

забезпечення, у разі письмового звернення командира військової частини, предметами ритуальної належності (в тому числі шляхом закупівлі за рахунок бюджетних коштів).

Зауважимо, що положення Алгоритму щодо закупівлі товарів ритуальної належності за зверненням командира військової частини ймовірно є логічним втіленням аналогічних пропозицій Головнокомандувача Збройних Сил України у листі до Міністра оборони України від 10 серпня 2022 року № 300/1/С/3122, рішення тимчасово виконуючого обов'язки Міністра оборони України від 11 серпня 2022 року № 20552/з та доручення заступника начальника Генерального штабу Збройних Сил України від 12 серпня 2022 року № 31094/С, відповідно до яких запропоновано на період дії воєнного стану дозволити ТЦК та СП за місцем поховання військовослужбовця, у разі необхідності, за попереднім погодженням з командиром військової частини, здійснювати закупівлю предметів ритуальної належності за бюджетною підпрограмою КПКВ 2101020/21 «Цивільно-військове співробітництво» [9] [10] [11].

Однак, жодним з існуючих нормативно-правових актів не визначений перелік обставин, за яких командир військової частини не має можливості закупівлі предметів ритуальної належності. Проведення деталізації вказаного переліку, на нашу думку, є обов'язковим так як, з одного боку, може призводити до зловживання таким правом з боку командирів та відповідальних осіб військових частин, які не хочуть проводити додаткову роботу та нести фінансові зобов'язання, пов'язані з процедурою укладення договорів, а з іншого боку – до відмови представників районних ТЦК та СП забезпечувати поховання (кремацію) товарами ритуальної належності у зв'язку з вільним трактуванням поняття можливості командира військової частини забезпечити закупівлю таких предметів.

Відповідно до пункту 3.3. Алгоритму, організація, за зверненням (заявкою) командира військової частини, транспортування тіл (останків) загиблих (померлих) військовослужбовців до місць остаточного поховання (кремації) покладається на Центральне управління цивільно-військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил України. В свою чергу, відповідно до пункту шостого, командир військової частини має право самостійно організувати таке транспортування, у тому числі шляхом закупівлі послуг з транспортування за децентралізованими видатками.

Таким чином, забезпечення закупівлі предметів ритуальної належності може здійснюватися командиром військової частини або, за його письмовим зверненням, керівником районного ТЦК та СП. В свою чергу, транспортування тіл (останків) загиблих (померлих) військовослужбовців до місць остаточного поховання (кремації) покладається на Центральне управління цивільно-військового співробітництва чи командира військової частини або шляхом закупівлі послуг з транспортування, що є предметом розгляду в межах даної наукової праці.

Так, після загибелі (смерті) військовослужбовця, евакуації тіла (останків) з тимчасово невідконтрольних територій (в тому числі, в рамках процедур обміну тілами між сторонами збройного конфлікту), підтвердження співпадіння зразків генетичного матеріалу родичів та загиблого під час ДНК-тестування або знаходження тіла (останків) під час пошукових заходів зниклих безвісти за особливих обставин постає питання здійснення його транспортування до місця остаточного поховання (кремації).

На прийняття командиром військової частини рішення про спосіб транспортування тіла (останків) може вплинути ряд об'єктивних факторів:

1) наявність у військовій частині спеціалізованого транспорту (рефрижератора) та завантаженість такого транспорту та відповідальних осіб (водіїв, офіцерів цивільно-військового співробітництва тощо) роботою за напрямком діяльності;

2) місце смерті (загибелі) та місце остаточного поховання (кремації) військовослужбовця;

3) завантаженість та кількість екіпажів спеціалізованих груп транспортування (забезпечення евакуації) Центру забезпечення заходів Цивільно-військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил України на напрямку виконання завдань за призначенням військовою частиною (або іншому місці загибелі);

4) логістична побудова маршруту транспортування.

Як раніше зазначалось, правом командира військової частини є організація транспортування шляхом закупівлі відповідних послуг у фізичних або юридичних осіб приватної або комунальної форми власності.

За своєю правовою природою, на нашу думку, договір про надання послуги із транспортування тіла загиблого (померлого) військовослужбовця Збройних Сил України є різновидом договору перевезення вантажу з наступних підстав.

Відповідно до ст. 909 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), за договором перевезення вантажу одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (відправником) вантаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання вантажу (одержувачеві), а відправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату.

Таким чином, істотними умовами договору перевезення вантажу є предмет договору, характеристика вантажу, місцезнаходження початкового та кінцевого пункту, умови (вимоги) перевезення, ціна договору.

Відправником у даному випадку є військова частина в особі її командира, який на договірній основі довіряє виконавцю (перевізнику) транспортувати тіло (останки) загиблого (померлого) військовослужбовця до місця остаточного поховання (кремації) або судово-медичного закладу (пункт призначення) та зобов'язується здійснити оплату таких послуг (встановлену плату за перевезення вантажу). В свою чергу виконавець (перевізник) зобов'язується доставити тіло (останки) загиблого до пункту призначення та передати особі, яка має право на його одержання, тобто керівнику або представнику районного ТЦК та СП.

Предметом такого договору будуть транспортні послуги з переміщення тіла (останків) загиблого (померлого) військовослужбовця.

Ціна договору визначається сторонами виходячи з розрахунку очікуваної вартості транспортування тіла загиблого (померлого) військовослужбовця Збройних Сил України (включає видатки Виконавця на паливно-мастильні матеріали, технічне обслуговування транспортних засобів, оплату праці водія, амортизацію автомобіля, адміністративні та інші витрати). При цьому пунктом 6 Алгоритму визначено, що орієнтовна ціна одного кілометра транспортування (за принципом з початкового в кінцевий пункт, без повернення в початковий пункт) складає 31 гривню.

Щодо характеристики вантажу, то це завжди будуть тіло або останки загиблих (померлих) військовослужбовців в визначеній сторонами договору кількості, які можуть транспортуватись в транспортувальному мішку або цинковій труні. Варто зазначити, що за необхідності транспортування тіла загиблого військовослужбовця між різними населеними пунктами, перевезення з судово-медичного закладу одразу до місця проведення церемонії поховання (кремації) безпосередньо у труні є неналежним способом транспортування тіла, оскільки:

1) належне проведення церемонії поховання (кремації) включає в себе обов'язкове дотримання запланованих часових проміжків на проведення різного роду ритуалів (почесті, відспівування, прощання тощо), в той час як стан завантаженості доріг автомобільним транспортом, дорожнього покриття, виявлені у дорозі несправності транспорту та інші фактори, які не можна передбачити завчасно, можуть призвести до запізнення екіпажу до визначеного часу початку поховання;

2) під дією окремих зовнішніх факторів (інерція внаслідок гальмування та прискорення, маневрування авто в дорозі тощо) нівелюється або зменшується ефект від процедур підготовки тіла до поховання (реставраційні роботи, тампонування, ритуальний манікюр та гігієнічні та косметологічні процедури тощо).

Додатково зазначаємо, що автор, який під час повномасштабної збройної агресії Російської Федерації більше року особисто здійснював перевезення тіл (останків) та брав безпосередню участь в організації поховання загиблих військовослужбовців, з повагою ставиться до кожного полеглого воїна та окремо наголошує, що не здійснює жодним чином ототожнення загиблих

(померлих) оборонців України з вантажем будь-якого роду з точки зору моральної складової чи ціннісних поглядів, а лише проводить аналіз правової характеристики договірних зобов'язань, що виникають.

Початковою та кінцевою точкою (пунктом призначення) за договором є патолого-анатомічні (судово-медичні) заклади (відділення), місця остаточного поховання (кремації) тощо.

До обов'язкових вимог до надання послуг із транспортування тіла загиблого (померлого) військовослужбовця Збройних Сил України відносяться, зокрема вимоги до автомобільного транспорту (рефрижератору), контактні дані супроводжуючої особи або особи, що зустрічає та приймає труну (санітарний мішок) з тілом (останками) загиблого (померлого) військовослужбовця(ів) та інші істотні умови, визначені сторонами відповідно до поточної ситуації.

Щодо договору про закупівлю предметів ритуальної належності, то він є різновидом договору купівлі продажу товарів, оскільки відповідно до частини першої статті 655 ЦК України, за договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму.

Істотними умовами такого договору, на нашу думку, будуть предмет, який складає товари ритуальної належності у визначеній ціні та кількості.

Відповідно до пункту 3.3 Інструкції під час організації поховання загиблого (померлого) військовослужбовця за рахунок військової частини закупаються такі предмети ритуальної належності: труна, труна оцинкована (за потреби), подушка, санітарний (патолого-анатомічний) мішок (за потреби), похоронне покривало, надгробний хрест та ритуальний вінок (крім військовослужбовців мусульманського віросповідання), транспортувальний ящик (за потреби), 9 метрів білої ситцевої матерії (для військовослужбовців мусульманського віросповідання), а також державний прапор, який після поховання передається близьким родичам загиблого. Крім того, військовою частиною можуть оплачуватись інші ритуальні послуги (виготовлення надписів на надгробних хрестах, написи на траурних стрічках ритуальних вінків, послуги кремації) [5]. В той же час, спостерігається певна неточність положень інструкції в частині моменту передачі державного прапора, оскільки відповідно до пункту

Порядку проведення військового поховального ритуалу, передача державного прапора здійснюється родичу або іншій близькій особі загиблого та є частиною процедури поховання і, відповідно, військового поховального ритуалу [7].

В свою чергу, пунктом 3.1. Алгоритму визначено обов'язок командира військової частини забезпечити закупівлю (отримання) комплексу предметів ритуальної належності. Перелік таких предметів, на відміну від визначеного в Інструкції про організацію поховання, доповнений Листом пошани і скорботи від імені Президента України в рамці А4 та футляром і, в свою чергу, не передбачає закупівлі 9 метрів білої ситцевої матерії для військовослужбовців мусульманського віросповідання.

Щодо ціни договору, то відповідно до пункту 5 Алгоритму, планова орієнтовна вартість одного комплексу предметів ритуальної належності у 2023 році становить 10,0 тис. грн.

Важливим аспектом, на якому варто наголосити в контексті укладення договорів про закупівлю предметів ритуальної належності та послуг з транспортування тіл (останків) загиблих (померлих) військовослужбовців, є можливість поточної відсутності коштів на зазначені цілі у військовій частині. В такому випадку, відповідно до пункту 6 Алгоритму закупівля послуг відбувається на підставі гарантійного листа, направленою військовою частиною до ритуального агентства (виконавця, постачальника) з одночасним надсиланням заявки до розпорядника коштів другого рівня за підпорядкованістю на додаткове фінансування закупівлі зазначених послуг (КЕКВ 2240, код видатків 080) або, у визначених випадках, до Центрального управління цивільного-військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил України.

В такому разі, до вказаних правовідносин застосовуються положення частини другої статті 631 ЦК України, відповідно до якої договір може набирати чинності з іншого моменту, ніж момент його укладення сторонами, якщо це визначено таким договором з наступних причин (одразу зазначимо, що вказане положення за аналогією може застосовуватись і при укладенні договорів купівлі-продажу товарів ритуального призначення).

Так, відповідно до пункту 1.3 Правил організації фінансового забезпечення військових частин, установ і організацій Збройних Сил України, затверджених наказом Міністерства оборони України від 22 травня 2017 року (зі змінами),

командири військових частин, які включені до мережі головного розпорядника коштів або розпорядника коштів другого рівня, є розпорядниками бюджетних коштів третього рівня за кошторисом Міністерства оборони України [13]. До аналогічного висновку приходять Н.М. Ткачук у публікації «Особливості фінансування видатків України на оборону» [14, 318].

Відповідно до частини першої статті 19 Бюджетного кодексу України учасниками бюджетного процесу є органи, установи та посадові особи, наділені бюджетними повноваженнями (правами та обов'язками з управління бюджетними коштами).

В свою чергу, частиною четвертою статті 48 Бюджетного кодексу України визначено, що зобов'язання, взяті учасником бюджетного процесу без відповідних бюджетних асигнувань не вважаються бюджетними зобов'язаннями (крім витрат, що здійснюються відповідно до частини шостої цієї статті, які не стосуються порушеного питання) і не підлягають оплаті за рахунок бюджетних коштів. Взяття таких зобов'язань є порушенням бюджетного законодавства. Витрати бюджету на покриття таких зобов'язань не здійснюються [15].

Таким чином, у разі відсутності у військової частини як розпорядника бюджетних коштів третього рівня за кошторисом Міністерства оборони України коштів на закупівлю послуг з транспортування тіла (останків) загиблих (померлих) військовослужбовців Збройних Сил України (купівлі-продажу товарів ритуального призначення), така закупівля здійснюється на підставі гарантійного листа з застосуванням до правовідносин, що виникли, положень частини другої статті 631 ЦК

України, а саме в частині набрання чинності договором про закупівлю послуг з транспортування тіла (останків) загиблих (померлих) військовослужбовців Збройних Сил України (купівлі-продажу товарів ритуального призначення) з моменту фактичного початку надання таких послуг (отримання товарів).

Висновки. Договори із закупівлі товарів ритуальної належності та послуг з транспортування тіл (останків) загиблих (померлих) військовослужбовців є різновидами договору-купівлі продажу та договору перевезення відповідно. Вони можуть укладатись командирами військових частин, де проходив службу загиблий (померлий) військовослужбовець або районними територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки, проте потребують додаткової деталізації обставини, за яких командири військових частин за письмовим зверненням мають право делегувати цей обов'язок у зв'язку з неможливістю зробити це самостійно.

Істотними умовами договору із закупівлі товарів ритуальної належності є його предмет, а саме ритуальні товари відповідно до затвердженого існуючим алгоритмом переліку, за визначеною ціною, договору із закупівлі послуг з транспортування тіл (останків) загиблих (померлих) військовослужбовців – ціна договору, характеристика вантажу (певна кількість тіл або останків військовослужбовців у санітарних мішках або трунах), початкова та кінцеві точки призначення та особливі вимоги до такого договору (оснащеність транспорту рефрижератором). У разі відсутності коштів для здійснення зазначених закупівель, застосовуються положення ст. 631 ЦК України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про затвердження Переліку відомостей Збройних Сил України, що становлять службову інформацію (ПСІ-2023) : Наказ начальника Генерального штабу Збройних Сил України від 30.01.2023 р. № 12.
2. Володимир Зеленський: «До контрнаступу ми готові». BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-65548618> (дата звернення: 04.11.2023).
3. Українська правда. Брак рефрижераторів, осідання могил на Берківцях і кладовище на Лисій горі. Що не так з похованням військових в Україні. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/01/31/7387197/> (дата звернення: 09.12.2023).
4. Мати розвідника з Одеси поділилася своїм обуренням через випадки неналежного зберігання тіл загиблих військовослужбовців. Юг.Today. URL: <https://yug.today/maty-rozvidnyka-z-odesy-podilylasia-svoim-oburenniam-cherez-vypadky-nenaleznoho-zberihannia-til-zahyblykh-viyskovosluzhbovtziv/> (дата звернення: 09.12.2023).
5. Інструкція про організацію поховання військовослужбовців, які загинули (померли) під час проходження військової служби : Інстр. М-ва оборони України від 05.06.2001 р. № 185 : станом на 2 січ. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0524-01#Text> (дата звернення: 04.11.2023).
6. Про затвердження Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки : Постанова Каб. Міністрів України від 23.02.2022 р. № 154 : станом на 14 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2022-п> (дата звернення: 04.11.2023).
7. Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 р. № 550-XIV : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-14#Text> (дата звернення: 04.11.2023).

8. Алгоритм дій посадових осіб, відповідальних за організацію транспортування та поховання (кремацію) загиблих (померлих) військовослужбовців Збройних Сил України у 2023 році: Затв. Головнокомандувач Збройних Сил України від 11.03.2023: станом на 11 берез. 2023 р.
9. Головнокомандувач Збройних Сил України. Лист Міністру оборони України. 10.08.2022 № 300/1/С/3122.
10. Міністерство оборони України. Рішення. 11.08.2022. № 20552/з.
11. Заступник начальника Генерального штабу Збройних Сил України. Доручення. 12.08.2022. № 31094/С.
12. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 5 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 10.12.2023).
13. Про організацію фінансового забезпечення військових частин, установ та організацій Збройних Сил України : Наказ М-ва оборони України від 22.05.2017 р. № 280 (зі змінами) : станом на 22 квіт. 2021 р.
14. Ткачук Н. М. Особливості фінансування видатків України на оборону. The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : монографія. 2022. Р. 318. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-39> (дата звернення: 10.12.2023).
15. Бюджетний кодекс України : Кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI : станом на 19 листоп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 10.12.2023).

Павленко Микола Вадимович

Особливості укладення договорів про закупівлю предметів ритуальної належності та послуг з транспортування тіл (останків) загиблих (померлих) військовослужбовців Збройних Сил України для організації їх поховання (кремації)

У статті досліджується особливості укладення договорів про закупівлю предметів ритуальної належності та послуг з транспортування тіл (останків) загиблих (померлих) військовослужбовців Збройних Сил України для організації їх поховання (кремації) та здійснюється критичний огляд існуючих правових проблем вказаного процесу.

Встановлено, що командир військової частини, де проходив службу загиблий (померлий) військовослужбовець, зобов'язаний організувати транспортування тіла (останків) у відповідний патолого-анатомічний (судово-медичний) заклад (відділення) та, у подальшому, до місця остаточного поховання (кремації), в тому числі шляхом закупівлі таких послуг, та забезпечити поховання предметами ритуальної належності, а у випадку неможливості здійснення останнього – письмово звернутись до керівника районного ТЦК та СП за місцем поховання (кремації). На думку автора, враховуючи, що жодним з існуючих нормативно-правових актів не визначений перелік обставин, за яких командир військової частини не має можливості закупівлі предметів ритуальної належності, не зважаючи на обов'язок, що у такому випадку виникає у керівника районного ТЦК та СП, це з одного боку, може призводити до зловживання правом письмового звернення з боку командирів військових частин, які не хочуть проводити додаткову роботу та нести фінансові зобов'язання, пов'язані з процедурою укладення договорів, а з іншого боку – до відмови керівників районних ТЦК та СП забезпечувати поховання (кремацію) товарами ритуальної належності у зв'язку з власними поглядами на можливість або неможливість укладання відповідного договору командиром військової частини.

У статті доводиться, що договори закупівлі послуг із транспортування тіл загиблих (померлих) військовослужбовців Збройних Сил України та товарів ритуальної належності є різновидами договорів перевезення вантажу та купівлі-продажу. Визначено, що істотними умовами договору закупівлі зазначених послуг є ціна договору, характеристика вантажу (тіло або останки загиблих чи померлих військовослужбовців у визначеній сторонами кількості), початкова та кінцева точки призначення (судово-медичні заклади, місця остаточного поховання чи кремації), та вимоги, що ставляться до такого роду перевезень (оснащеність транспорту рефрижератором), договору закупівлі товарів ритуальної належності – його предмет, а саме ритуальні товари відповідно до затвердженого існуючим алгоритмом переліку, за визначеною ціною.

Щодо договору закупівлі товарів ритуальної належності визначено, що його істотними умовами є предмет, який складає безпосередньо товари ритуальної належності у кількості та асортименті відповідно до встановленого Інструкцією про організацію поховання та Алгоритмом дій посадових осіб, відповідальних за організацію транспортування та поховання (кремацію) загиблих (померлих) військовослужбовців Збройних Сил України у 2023 році переліку. При цьому зазначено, що планова орієнтовна ціна договору згідно вищезазначеного Алгоритму у 2023 році становить 10,0 тис. грн.

Окремо наголошено, що у разі відсутності у військовій частині (територіальному центрі комплектування та соціальної підтримки) коштів на здійснення закупівель відповідних товарів або послуг, такі закупівлі відбуваються на підставі гарантійного листа, направленою військовою частиною до ритуального агентства (виконавця, поставальника), а до таких правовідносин обов'язково застосовуються положення частини другої статті 631 ЦК України. Договір, в такому випадку, набирає чинності з моменту фактичного початку надання послуг з транспортування тіл (останків) загиблих (померлих) військовослужбовців або отримання товарів ритуальної належності відповідно.

Ключові слова: договір купівлі-продажу, договір перевезення, цивільно-військове співробітництво, Збройні Сили України, поховання.

Pavlenko Mykola

Peculiarities of contracts for the procurement of funeral items and transportation services for the bodies (remains) of deceased military personnel of the Armed Forces of Ukraine for the purpose of organizing their burial (cremation)

The article examines the peculiarities of concluding contracts for the procurement of funeral items and transportation services for the bodies (remains) of deceased military personnel of the Armed Forces of Ukraine for the purpose of organizing their burial (cremation), and provides a critical review of the existing legal issues related to this process. It is established that the commander of the military unit where the deceased military personnel served is obliged to organize the transportation of the body (remains) to the respective forensic medical institution (department) and, subsequently, to the place of final burial (cremation), including through the procurement of such services, and provide burial items, and in case of impossibility to do so, to submit a written request to the head of the district funeral and cremation service. According to the author, considering that none of the existing regulatory acts define a list of circumstances under which the commander of the military unit is unable to procure funeral items, regardless of the obligation that arises in such case for the head of the district funeral and cremation service, on the one hand, this may lead to abuse of the right to submit a written request by commanders of military units who do not want to do additional work and bear financial obligations associated with the contract procurement procedure, and on the other hand, to the refusal of the heads of district funeral and cremation services to provide burial (cremation) items based on their own views on the possibility or impossibility of the commander of the military unit concluding the corresponding contract. The article argues that contracts for the procurement of services for the transportation of bodies of deceased military personnel of the Armed Forces of Ukraine and funeral items are types of cargo transportation and purchase-sale contracts. It is determined that essential conditions of the contract for the procurement of such services include the price of the contract, the characterization of the cargo (body or remains of deceased military personnel in the specified quantity agreed upon by the parties), the initial and final destinations (forensic medical institutions, places of final burial or cremation), and requirements imposed on this type of transportation (refrigerated transport equipment), while for the contract procurement of funeral items, its subject matter, namely funeral items in accordance with the approved list, and the specified price are stated. Regarding the contract for the procurement of funeral items, it is determined that its essential conditions include the subject matter, which directly consists of funeral items in the specified quantity and assortment in accordance with the Instructions on the Organization of Burial and the Algorithm of Actions of officials responsible for the organization of transportation and burial (cremation) of deceased military personnel of the Armed Forces of Ukraine in 2023. Furthermore, it is noted that the planned approximate price of the contract according to the above-mentioned Algorithm for 2023 is 10 thousand UAH. It is emphasized separately that in case of absence of funds in the military unit (territorial center of recruitment and social support) for the procurement of corresponding items or services, such procurement is carried out based on a guarantee letter sent by the military unit to the funeral agency (contractor, supplier), and in such legal relationship, the provisions of part two of Article 631 of the Civil Code of Ukraine are applied. The contract, in this case, comes into force from the moment of actual commencement of the provision of services for the transportation of the bodies (remains) of deceased military personnel or the receipt of funeral items accordingly.

Key words: purchase-sale contract, transportation contract, civilian-military cooperation, Armed Forces of Ukraine, burial.

НОТАТКИ

Підписано до друку: 19.12.2023 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура Franklin Gothic.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 7,67.
Замов. № 0124/049. Наклад 150 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.